

Міжнародні науково-практичні інтернет-конференції
юридичного та історичного спрямування

АКТУАЛЬНІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРАВОВОЇ ТА ІСТОРИЧНОЇ НАУКИ

ISSN 2617-2364

Випуск 30

МАТЕРІАЛИ МІЖНАРОДНОЇ НАУКОВО-
ПРАКТИЧНОЇ ІНТЕРНЕТ-КОНФЕРЕНЦІЇ

www.lex-line.com.ua

Юридична лінія

10 березня 2021 р.

УКРАЇНА

Тернопіль

2021

УДК 340 (063)
А 437

Актуальні дослідження правової та історичної науки: Матеріали Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Вип. 30 (м. Тернопіль, 11 березня 2021 р.). Тернопіль, 2021. 78 с.

У виданні вміщено тези та тексти доповідей Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції з юридичних та історичних питань, що відбулася у м. Тернопіль 11 березня 2021 р. за сприяння Громадської організації “Наукова спільнота” (Україна) та Wyższa Szkoła Społeczno-Gospodarcza w Przeworsku (Польща).

Матеріали конференції також оприлюднено на сайті: www.lex-line.com.ua

Адреса оргкомітету:
46005, м. Тернопіль, а/с 797
тел. +380979074970
E-mail: lex-line@ukr.net

Тексти опубліковано у авторській редакції. Відповідальність за достовірність наданої інформації несуть автори, їхні наукові керівники та рецензенти.

Всі права захищено. У разі будь-якого використання опублікованих матеріалів посилання на джерело є обов'язковим.

ISSN 2617-2364

© ГО “Наукова спільнота”
© Автори статей

**FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE COORDINATION
NORMS AND INSTITUTIONS OF THE EUROPEAN COUNTRIES:
GENERAL APPROACH**

Maksurov Alexey Anatolevich

*PhD in Law, Professor, Kiev National University named after Taras
Shevchenko*

In philosophy and the private sciences, the concept of "function" is used in a variety of meanings. Thus, philosophical dictionaries understand a function (functio – performance, performance) as an external manifestation of the properties of an object in a given system of relations. The etymological approach inherent understanding by "function" activities, business, work, fulfillment, etc. In legal science, the term "function" is often used today to characterize the social role of the state and law, or social purpose [1,232]. The term "function" itself is ambiguous. It is acceptable for all dynamic characteristics of structures. However, in any case, the function is associated with the directed selective influence of the system (structure, whole) on certain aspects of the external environment. This is how the general definition of the function of an object (phenomenon) in the philosophical literature is formulated.

When understanding the function of law as its social purpose or direction of legal influence, closely related, but at the same time dissimilar categories are identified, each of which has its own meaning and performs a certain methodological role in defining the concept of the function of law.

Consequently, we can define the functions of coordinating legal practice as such relatively isolated areas of homogeneous (homogeneous) positive (progressive) impact on subjective and objective reality, in which its nature is concretized, dynamism, creative and transformative nature, social and legal purpose, place and role in the legal system of society, its focus on the coordination of other types of legal activity and increasing the overall effectiveness of legal regulation in general.

To properly understand the essence of coordination functions, they will inevitably have to be classified.

General social functions are determined by the perspective goals of coordination, the achievement of which is usually provided by the coordination practice not separately, but together with other varieties of legal practice, the entire legal system, in connection with which the classification of the functions of coordination practice and general social functions of law practically coincide. That is, the general social functions demonstrate the interaction of coordination practice as a component of the legal system with other parts of it.

If the basis of allocation of common social functions are external to the focal practice social factors, internal criteria within the coordination practices, conditions the existence of specially-legal functions. Special-legal functions are more objective in nature and do not depend on the will of people, their implementation is mandatory and necessary, since the properties of coordination practice find a special expression in them [2,63].

The special legal functions of the coordination practice include, first of all, the regulatory and protective functions. From the regulatory function of the coordination practice, in essence, the registration-certification, legal-concretizing and recommendation functions of the coordination practice are derived. The law enforcement (protective) function also consists of a number of sub-functions, primarily preventive, law enforcement, law enforcement, punitive and compensatory.

Literature:

1. A.A. Maksurov Coordination in legal systems of the countries of Europe. Part I. Monograph - M.: Rusays, 2018 .- 544 p.
2. Kazmin I. F. General problems of law in the conditions of scientific and technological progress. – M., 1986. - 188 p.

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ ПРАВА В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ

Станько Ірина Ярославівна
кандидат юридичних наук, адвокат

Сучасний етап становлення та розвитку України як демократичної і правової держави супроводжується істотними змінами у правовій системі. Отримавши у спадок від СРСР заідеологізовану концепцію функціонування державно-правових явищ зокрема та суспільних узагалі, Україна намагається поступово відмовитися від соціалістичних методів регуляції суспільних відносин. Цей процес позитивно підкріплюється тим, що нині свідомо обрано курс на європейську інтеграцію, зокрема всі погляди спрямовані на ЄС, який повинен стати запорукою успіху України як дійсно демократичної держави, де існує ринкова економіка, в повній мірі забезпечується охорона та належне регулювання суспільних відносин, реалізація прав, свобод і законних інтересів людини завдяки ефективному функціонуванню правової системи [1, с. 492].

Це у свою чергу актуалізує питання співвідношення принципів і норм права, адже в державі, яка проголошує найвищою соціальною цінністю людину, її права та свободи, принципи і норми, що їх визначають і регламентують, є важливою гарантією належної правотворчості, правореалізації, правозастосування та правоохорони. Принципи та норми права постійно притягують до себе увагу вчених-правознавців, проте через їх мінливість, філософську сутність, абстрактність абсолютна більшість аспектів розуміння природи принципів і норм права вимагає дослідження й доопрацювання. Одним з таких аспектів є особливості взаємозв'язку та взаємодії принципів і норм права в національній правовій системі України [2, с. 42; 3, с. 689].

Правова система конкретного суспільства, що відображає його соціально-економічну, політичну та культурну своєрідність, іменується національною правовою системою. Вона визначає цілісність цієї правової системи, віддзеркалює єдність суспільства, і є одним із виявів державного суверенітету країни, показником сталого правового розвитку. Національна правова система визначає своєрідність правового життя певного суспільства [4, с. 5]. Основне завдання національної правової системи –

створювати чітко визначену, нормативну, стабільну основу для всього комплексу суспільних відносин, у тому числі й для їх динаміки [4, с. 9]. Для формування демократичного та правового суспільства національне право повинно втілювати справедливість як одну з основних людських цінностей. Неабияке значення для забезпечення цього процесу відіграють принципи та норми права. Кожне з цих юридичних явищ виражає певні особливості в чомусь спільні, а в чомусь відмінні, хоча займають вони центральне місце у правовій системі України.

Питання про приналежність правової системи України до однієї з правових сімей є досить дискусійним як у вітчизняній юридичній компаративістиці, так і у зарубіжній. Національна правова система України формувалася у складних умовах. Це пов'язано як з відсутністю державної незалежності протягом значних періодів історії, так і з геополітичним розташуванням України та відповідним ідеологічним впливом на українське суспільство багато в чому протилежних за змістом європейських і східних концепцій. Розвиток національної правової системи можна умовно поділити на два періоди: до здобуття незалежності та після її здобуття.

Аналіз сучасної національної правової системи дозволяє дійти висновку, що нині не існує суттєвих відмінностей від континентального права ні за способами творення принципів і норм права, ні за способами їх систематизації, ні за способами їх тлумачення, ні за способами їх використання у правозастосовній практиці. Суттєвих змін зазнає праворозуміння: офіційно визнано ідеї верховенства права, невідчужуваності прав людини та їх пріоритету стосовно держави, демократичної, соціальної, правової країни, поділу права на публічне та приватне, непорушності приватної власності, що є характерним для європейської правової традиції. Найбільш обґрунтованою є наукова позиція, відповідно до якої правова система України разом з іншими постсоціалістичними східноєвропейськими країнами перебуває у стані повернення до романо-германської правової сім'ї. Необхідність врахування історично набутих відмінностей дозволяє все ж виокремити східноєвропейські країни в окремий підтип у межах романо-германської правової сім'ї. Цей висновок підтверджується не лише загальними порівняльно-правовими дослідженнями, а і зіставленнями в окремих галузях права [3, с. 720 – 723].

У контексті дослідження специфічних рис співвідношення принципів і норм права в національній правовій системі України окреслимо основні ознаки останньої. Так, відповідно до позиції О.Ф. Скакун і Д.О. Бондаренка, правова система України (англ. Legal system of Ukraine) – це цілісний, структурно впорядкований комплекс національних норм, принципів та інших правових засобів, за допомогою яких відбувається правовий вплив на суспільні відносини у сферах, визначених ними, забезпечується досягнення приватних і публічних інтересів громадян, правопорядку в суспільстві. До ознак правової системи України належать такі: 1) є однією з підсистем суспільства; 2) основними структурними елементами є суб'єкти права: громадяни й юридичні особи (зокрема держава); 3) зв'язки між ними підтримуються головним чином через відносини, врегульовані нормами права як основними правовими засобами; 4) норми права об'єктивовані у формах (джерелах) права, якими є: нормативний акт, нормативний (внутрішньодержавний і міжнародний) договір, правовий звичай, судовий прецедент, правова доктрина; 5) цільове призначення полягає в задоволенні приватних і публічних інтересів громадян, досягненні правопорядку. Правова система України може бути віднесена до східноєвропейської групи романо-германського типу правових систем, що підтверджується такими ідентифікаційними властивостями: 1) абстрактний характер норми права, вираження в нормі загальних правил поведінки у вигляді прав і обов'язків; 2) визнання нормативності права як неодмінної риси його формування; 3) верховенство права та забезпечення його обов'язковості в законотворчій діяльності; 4) ієрархічність нормативних актів, яка визначається їх юридичною силою; 5) домінування нормативно-правового акта (верховенство закону) серед інших форм (джерел) права (правову систему України можна іменувати нормативно-актною); 6) верховенство та найвища сила Конституції щодо законодавчих та інших правових актів; 7) розподіл системи права на дві підсистеми – публічну і приватну та диференціація системи права за предметом і методом правового регулювання на галузі права; 8) превалювання матеріального права над процесуальним; 9) кодифікованість – значної частини нормативно-правових актів; 10) наявність спеціальних органів конституційного правосуддя та високе правове значення рішень КС України; 11) визнання правових принципів

як об'єктивно властивих праву нормативних основ і ролі правової доктрини у формуванні цих принципів; 12) ставлення до правового звичаю та судового прецеденту як до додаткових джерел права; 13) вдосконалення юридичної техніки тощо [5, с. 264].

Таким чином, ми підійшли до такого етапу дисертаційного дослідження, коли можна аналізувати наявні факти вітчизняного правового життя з дещо інших, ніж раніше (вище), позицій: не з формально юридичних, соціологічних, психологічних, а через призму національно-історичної, культурно-типологічної природи вітчизняного правового світу на користь пізнання конкретної цілісності та системності [3, с. 547]. Як стверджує О.В. Зайчук, право – складне й неоднотипне явище, яке створює в суспільстві його юридичну надбудову. Воно пронизане певними загальними ідеями, що його цементують у досягненні цілей і пов'язують із соціальним (політичним, економічним, духовним) життям. Ці найбільш загальні ідеї прийнято вважати його принципами. Без їх досконалого розуміння взагалі неможливо збагнути суть правової системи тієї чи іншої країни або окремих її елементів. Визнаючи у праві систему суспільного порядку, засіб суспільної згоди, шлях і засіб запобігання і вирішення розбіжностей, потрібно відповідно конструювати і принципи права. Принципи охоплюють усю правову матерію – і ідеї, і норми, і відносини, а також надають їй логічності, послідовності, збалансованості. У принципах права синтезується світовий досвід розвитку права, досвід цивілізації. Вони відіграють роль орієнтирів у формуванні права. Зокрема еволюція права походить від ідей до норм, потім через реалізацію норм – до суспільної практики. Саме починаючи з появи ідей, а ідея досить часто формується у вигляді правового принципу, принцип визначає, направляє розвиток права [6, с. 22]. Відповідність правової системи загальнолюдським принципам права, їх фіксація у внутрішньодержавному законодавстві та застосування в юридичній практиці є критерієм визначення держави як демократичної та правової. Як така держава, Україна прагне увійти у світовий та європейський правовий простір, що і зумовлює впровадження цих принципів у національне законодавство та юридичну практику [6, с. 26]. Для національної правової системи вони виступають основоположними нормативними засадами, на яких має базуватися вся система права України, а їх впровадження забезпечує розвиток у контексті

загальнолюдських цінностей, з урахуванням кращого світового правового досвіду [6, с. 27].

Звідси слідує загальний, тісний взаємозв'язок норм і принципів права з нормами і принципами моралі, що визначається приблизною єдністю сфер їх регулювання [2, с. 42; 3, с. 690]. Від юридичних норм принципи права відокремлює їх імперативність і безумовність, концентроване відображення в них найважливіших закономірностей певного суспільства. Принципи права вносять одноманітність у всю систему юридичних норм і забезпечують єдність правового регулювання суспільних відносин, цементують усі компоненти правової системи. Це їх внутрішньоправова функція. Принципи права мають також самостійний вплив на суспільні відносини [2, с. 43; 3, с. 696].

Загальність принципів права полягає як у поширеності на дії всіх суб'єктів права, визначаючи загальну лінію їх поведінки, так і в ціннісній пріоритетності перед нормами права. Принципи права, будучи своєрідними «нервовими центрами», «орієнтирами», виконують функцію стрижнів системи права, сприяють її єдності та стабільності, об'єднують і цементують галузі, підгалузі та інститути права. Крім того, принципи права, відображуючись у засадах правосвідомості, правоутворення, правотворчості (законотворчості та нормотворчості), правореалізації, в тому числі правозастосування, правоохорони, визначають напрями розвитку всієї правової системи України. Пріоритетність принципів над нормами права, тобто останні формулюються під впливом певного принципу або групи принципів і не повинні їм суперечити. Принципи мовби розчинені в праві, пронизують практично всі або майже всі його норми та інститути. Норми права зазвичай є виявами дії принципів, засобами їх конкретизації. Принципи права є гарантом правильності, безпомилковості реалізації норм права. У зв'язку з цим вони характеризуються універсальністю, раціональністю та загальнозначимістю [7, с. 121].

Відповідно до позиції А.М. Колодія, принципи у правовій системі України виконують функцію системоутворюючого фактора. Саме вони разом з нормами права посідають у ній центральне місце, забезпечуючи взаємодію між правовою системою в цілому та її сторонами, а також взаємодію між правовою системою та іншими соціальними системами. Вони пронизують внутрішню структуру національної правової системи,

становлять її головний зміст, а тому набувають вищої імперативності та загальнозначущості. При цьому зовсім не обов'язково, щоб принципи правової системи завжди закріплювались у законах чи інших нормативно-правових актах. Акумулюючи найголовніші сутнісні закономірності права, принципи можуть і не мати мовного вираження у правових нормах, проте визначати напрями і характер правотворчої чи правозастосовної діяльності й навіть розвиток правової системи в цілому.

Правова система України втілює у принципах і нормах, по-перше, загальні соціально-історичні закономірності, що відповідають існуючому суспільному ладу в цілому; по-друге, свої внутрішні закономірності як специфічного соціального явища; по-третє, закономірні зв'язки перших з іншими. Саме тому взаємодія між сторонами й окремими елементами правової системи набагато міцніша, стабільніша, ніж між сторонами й елементами інших соціальних систем. Цей висновок має особливе значення щодо сучасної української держави у зв'язку з побудовою в ній правової держави і громадянського суспільства. Забезпечення взаємопогодженості сторін і елементів її правової системи стає чи не найголовнішим завданням нашої держави у сфері права. У всякому разі, збалансованість, консолідованість і взаємодія сторін і компонентів правової системи є однією з головних умов її ефективності [3, с. 701]. Водночас деякі зовнішні та внутрішні протиріччя у правовій системі є об'єктивними. Вони притаманні будь-якій правовій системі. Це, наприклад, протиріччя між нормами права як однаковим мірилом поведінки, що застосовується до людей, та індивідуальними особливостями цих людей, а також тих ситуацій, у які вони потрапляють. Суперечність існує між об'єктивним і суб'єктивним у праві; тенденцією до уніфікації правових норм і необхідністю врахування різного рівня особливостей (наприклад, галузевих, загальнодержавних і місцевих); постійною тенденцією до диференціації законодавства та його інтеграцією [3, с. 702].

У свою чергу І.П. Бахновська наявні в юридичній літературі підходи до визначення співвідношення між принципами та нормами поділяє на дві основні групи: 1) підхід, відповідно до якого принципи є різновидом норм права; 2) підхід, згідно з яким принципи і норми являють собою самостійні правові категорії. Ураховуючи різну правову природу норм і принципів, дослідник доходить висновку про більшу обґрунтованість

другого підходу [8, с. 7]. При цьому норми права, які не відповідають принципам права, мають визнаватися такими, що не мають правового характеру, а приписи, в яких вони закріплені, внаслідок цього повинні втрачати юридичну силу. Системоутворююча функція основоположних принципів права на етапі правотворчості зумовлюється аксіоматичним пріоритетом принципів над нормами права. Завдяки цьому останні формуються під впливом або на розвиток принципу або групи принципів і не повинні їм суперечити. Це дозволяє вже на етапі правотворчості забезпечити системність і несуперечливість правового регулювання. Визначальний вплив основоположних принципів права доводиться на прикладі практики КС України, який має оцінювати на відповідність принципам права не лише норми права, що закріплені в нормативно-правових актах, але й процедуру їх прийняття. Принципи права на етапі реалізації норм права є своєрідною призмою, через яку останні мають втілюватися в життя [8, с. 10].

У контексті вивчення природи принципів трудового права України О.В. Старчук не погоджується з тим, що принципи і норми права перебувають у діалектичному взаємозв'язку та є взаємозумовленими. Вчений вважає, що вони мають право на існування в одній системі права, але як самостійні, структурноутворювальні елементи. Неприйнятним є визначення нормативності принципів права, яку обґрунтовують через ознаки норм права, вказуючи на їх загальнообов'язковість, формальну визначеність і встановленість державою. Однак принципи права є загальнообов'язковими, оскільки засадничих ідей повинні дотримуватися суб'єкти правотворчості під час здійснення правового регулювання суспільних відносин. Принципи права існують задовго до виникнення позитивного права, є основою для його формування й визначають зміст і спрямованість норм права [9, с. 42]. Причому О.В. Старчук заперечує концепцію, згідно з якою поза межами права принципи не можуть існувати, адже вони є продуктом людської діяльності та повинні закріплюватись у нормах (нормі) права, інакше – це ідеї правосвідомості [10, с. 6]. Автор наводить аргументи на підтвердження неможливості ототожнення принципів і норм права ні в етимологічному, ні у гносеологічному аспектах. Принципи права не мають у своєму складі конкретних правил поведінки (норм права), а лежать в основі права та визначають його зміст. Матеріалізація принципів трудового права не

означає, що засадничі ідеї набувають усіх ознак норм права, адже вони збігаються лише за змістом [10, с. 7].

Характеризуючи сутність принципів вітчизняного податкового права, А.О. Полянничко відмічає, що деякі принципи права (в сучасному їх розумінні) існували ще до виникнення позитивного права. Заперечення зв'язку принципів і норм права означає виведення принципів за межі самого права, заперечення зв'язку суспільних відносин з нормами права. Сучасне право пронизує всю сферу суспільних відносин, а отже, і всі керівні вимоги, що висуваються до таких відносин, тобто – принципи. Не можна повністю погодитися з твердженням про те, що історично принципи права з'явилися значно пізніше від інших його норм. Справді, принципи з'явилися в ході еволюції права, його формалізації; норма права, як вважається, найчастіше є писаним правилом поведінки. Окрім того, існує неписане право, здебільшого – звичаєве, що сформувалося під час практики спілкування між людьми на основі норм моралі, взаємоповаги тощо. Звідси слідує, що не всі правові принципи виникли пізніше від норм права, а принципи законодавства, навпаки, виникли пізніше, ніж норми права, адже право згодом сформувалося в законодавство, основні засади якого було доречно також закріпити [11, с. 15].

У зв'язку з посиленням ролі міжнародного права в національній правовій системі України звужуються межі конституційно-правового регулювання, оскільки все частіше міжнародні норми і принципи міжнародного права входять до національного права, в тому числі до сфери конституційного права. У результаті змін, що мають місце у структурі джерел національного права, все більшого значення набувають принципи права, які є основними ідеями, що відображають сутність, зміст і призначення права та можуть мати різноманітні форми та прояви. В юридичній літературі існують класифікації принципів, у межах яких О.М. Іванченко виокремлює: принципи-норми і принципи-законоположення; загальноправові принципи (принципи рівності, справедливості, гуманізму тощо) і міжгалузеві принципи; загальносоціальні принципи і спеціально-юридичні (принцип законності, відповідальності тільки за винні протиправні дії, принцип поєднання прав та обов'язків тощо); законодавчо закріплені принципи та принципи, які не знайшли свого прямого законодавчого закріплення. Посилення правових

принципів у системі джерел національного права України пояснюється появою різних колізій і суперечностей між нормами національного та наднаціонального права. Для усунення таких колізій найбільш ефективним вважається застосування загальноправових принципів як джерел права [12, с. 17].

У принципах права дістають вияв взаємодія та співвідношення окремих явищ державно-правової дійсності [13, с. 186; 14, с. 299]. Серед спільних рис принципів і норм права у правовій системі України потрібно відзначити те, що в основі формування принципів і норм права знаходяться суспільні відносини, спрямованість принципів і норм на захист суспільно визнаних цінностей; загальнообов'язковий характер принципів і норм права, що дозволяє їм виконувати функцію регулювання суспільних відносин; а також загальний характер вимог, що складають зміст принципів і норм права, їх розрахованість на багаторазове застосування. У той же час на відміну від правових норм, формування яких завершується тільки після надання їм формальної визначеності та юридичної сили державою, принципи права повністю формуються в суспільстві та не обов'язково мають здобувати закріплення у джерелах права, щоб мати регулятивне значення. Крім того, принципи та норми права мають різні джерела обов'язковості: якщо обов'язковий характер принципів права має своїм джерелом цінності, які знаходять вираз у принципах, то однією з основних умов набуття обов'язковості нормами права є їх відповідність принципам права; норма, що суперечить принципам права, визнається неправовою. У порівнянні з нормами права його принципи мають більш стабільний характер; норми права, що діють у межах одного принципу, можуть неодноразово змінюватись; принципи права таким чином одночасно забезпечують поєднання стабільності та динамізму правового регулювання. Серед відмінних ознак слід також відзначити, що принципи права виступають системоутворюючим елементом права, вносять єдність у всю систему норм, правове регулювання в цілому. Принципи права забезпечують його системність уже на етапі формування: правові норми, проходячи шлях правоутворення, формуються, не виходячи за межі, окреслені принципами права. Системність як необхідна якість правового впливу на суспільні відносини забезпечується саме завдяки тому, що кожна нова норма права, що включається до системи права, відповідає принципам права. Принципи

та норми права мають різну внутрішню структуру: норми права закріплюють певне правило поведінки, яке має уповноважувально-зобов'язальний характер, принципи права концентрують у собі вимогу або цілу систему вимог найбільш загального характеру [15, с. 48].

В юридичній літературі зазначається, що початок розуміння певних ідей як принципів права йде не від конкретного рішення якогось законодавчого органу або суду, а від почуття правомірності, яке поступово сформувалося у представників юридичної професії й у звичайних суб'єктів права. Підтримання їхньої сили залежить від збереження цього почуття правомірності. Цим принципи яскраво відрізняються від норм права, формування і поява яких у багатьох випадках відбувається за активним творчим сприянням держави [16, с. 218]. За метафоричним висловом А. Барака, правова система не може підтримуватися одним лише тілом права; тілу правової системи потрібна душа, можливо навіть наддуша. Принципи права, поза всяким сумнівом, символізують дух права. Як влучно зазначив з цього приводу суддя ВС Ізраїлю М. Чешін, усе це – принципи, цінності, доктрини – є *prima facie* (на перший погляд) надправовими, але вони слугують якорем для права – для кожного закону і жоден закон не може бути переказаний без них. Закон без такого якоря схожий на будинок без фундаменту; позаяк він не може встояти без нього, теж саме й закон, який спирається сам на себе, схожий на повітряний замок. Саме тому часто звертають увагу на те, що порівняно з нормами принципи права мають вищу «концентрацію легітимності» [16, с. 219]. Традиційно принципи права інтерпретуються як фундаментальні положення та ідеї, що визначають орієнтації процесів формування та розвитку правової системи, своєрідність природи права як одного з найбільш потужних соціальних регуляторів, але у свою чергу вони змінюються в часі, мають різну розповсюдженість у правовому просторі [17, с. 52].

На переконання С.П. Погребняка, важливу роль як у вираженні принципів, так і в їх екстраполяції щодо питань, які виникли вперше, нерідко відіграють суди. З'ясування суті принципів під час відправлення судочинства нагадує процес поступового прояву зображення на фотографічному папері. З цією метою також може бути використаний образ дерева, яке поступово росте. Питання про специфічний зміст принципу зазвичай вирішується судами в ході обережного, але

безперервного правового розвитку і лише тоді й остільки, коли й оскільки це стає необхідним при вирішенні конкретної справи.

Ця політика судів знаходить найбільш яскравий вияв у практиці ЄСПЛ. Імовірно, саме тому, формулюючи конкретні вимоги, що утворюють зміст принципів права, він часто використовує словосполучення «*inter alia*» (між іншим). Нині цим шляхом («від справи до справи») рухається також КС України. Так, у рішенні від 16 жовтня 2008 р. № 24-рп/2008 КС України зазначає, відповідно до ст. 8 Основного Закону в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Одним із проявів цього конституційного принципу є непорушність права приватної власності та недопустимість протиправного позбавлення такого права [16, с. 220].

Принципи права мають пріоритет над нормами права у правовій системі України. Норми права формуються під впливом або на розвиток того чи іншого принципу або групи принципів і не повинні їм суперечити. Вони є зазвичай лише різними проявами дії принципів, засобами їх конкретизації [16, с. 221]. Принципи надають законодавцю ключ до соціальних фактів, на які він має намір впливати шляхом створення норм права; судам – інструмент для тлумачення закону, відповідно до якого кожна норма підкорена принципам; судам конституційної юрисдикції – критерій для правосуддя у випадках, коли закони виходять за межі конституції. Наприклад, зі справедливості виводиться низка процесуальних норм права, пов'язаних із так званими правилами природної справедливості: право судового захисту будь-якого порушеного права та право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, право на правову допомогу та право бути заслуханим у суді, вимоги гласності та змагальності в судовому процесі, чесності й неупередженості судочинства та ін. До того ж, принципами права необхідно керуватися при унормуванні суспільних відносин. Так, при встановленні обмежень прав людини законодавець повинен виходити з необхідності забезпечення справедливості, рівності, свободи та гуманізму, дотримуватися таких стандартів як пропорційність, правова визначеність і добросовісність. При наділенні суб'єктів правами, зокрема, має бути забезпечена відсутність дискримінації (вимога, що випливає з принципу рівності). Більш конкретним прикладом дотримання принципів при нормопроектванні є ситуація із втіленням принципу справедливості при

встановленні санкцій кримінально-правових норм. Керуючись справедливістю як дороговказом, законодавець повинен забезпечити відповідний вибір покарань, що взагалі можуть застосовуватися за вчинення злочинів, дотримання системної послідовності встановлення покарань у санкціях норм Особливої частини КК України, узгодженість видів і розмірів (термінів) покарань з урахуванням тяжкості злочинів, можливості сукупності злочинів, дотримання можливості справедливого застосування санкції до всіх категорій осіб, які підлягають кримінальній відповідальності, установа в альтернативних санкціях проміжних за суворістю видів покарань, пропорційність підвищення і зниження розмірів (строків) покарань та інші [16, с. 222].

Як стверджує О.О. Уварова, спрямованість принципів і норм права на захист суспільно визнаних цінностей знайшла відображення у практиці КС України, який в одному зі своїх рішень вказав, що конституційні норми захищають і відображають цінності, закладені в Конституції України (рішення КС України у справі за конституційним поданням 46 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положення статті 1, частини першої статті 7, статей 8, 9, 10, частини четвертої статті 14, статті 17, частини першої статті 20, частини третьої статті 29 Закону України «Про прокуратуру» (справа про повноваження прокуратури відповідно до пункту 9 розділу XV «Перехідні положення» Конституції України) у справі № 15-рп/2008 від 10 вересня 2008 р. [15, с. 31].

Об'єктивний характер принципів права дає підстави О.О. Уваровій для висновку про аксіоматичний пріоритет принципів над нормами права, з якого випливає, що більшість норм формується під впливом або на розвиток того чи іншого принципу або групи принципів і не повинні їм суперечити. Так, в одному зі своїх рішень КС України вказав, що право на апеляційне та касаційне оскарження ухвал, постанов суду, навіть у ситуації відсутності норми, яка б таке право закріплювала, є проявом права на судовий захист, що у свою чергу вимагає гарантування рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом. Ця засада є похідною від загального принципу рівності громадян перед законом, визначеного ч. 1 ст. 24 Основного Закону України [15, с. 36].

У галузевих принципах права найбільш яскраво знаходить прояв сутність відповідної галузі права, в них відображено найбільш істотні

риси змісту правового регулювання суспільних відносин, які становлять їх предмет. Такі принципи визначають соціальне призначення та склад норм права, слугують орієнтиром для правотворчої, правотлумачної і правозастосовної діяльності, досягнення одноманітності в судовій практиці. До галузевих принципів звертаються насамперед за потреби застосування аналогії права [18, с. 153]. Наприклад, в Україні нормативно закріплені принципи оподаткування не мають яскраво вираженої прямої дії, їх недотримання практично не є податковим правопорушенням і, відповідно, відсутня реальна судова практика з питань застосування та тлумачення КС України основних засад оподаткування. З огляду на це ВС доречно узагальнити практику правозастосування ст. 4 Податкового кодексу України [19, с. 16]. Принципи податкового права, закріплені в податковому законодавстві як основні засади оподаткування та розроблені на науковому рівні, є орієнтирами у правовому регулюванні податкових відносин, основою реалізації прав та законних інтересів суб'єктів таких відносин. Звичайно, закріпити на нормативно-правовому рівні ті чи інші принципи не означає забезпечити їх реалізацію. Проаналізувавши загальноправові і спеціальні галузеві принципи, А.О. Полянничко відмічає, що в Україні відсутній ефективний механізм реалізації правових принципів і реальні заходи відповідальності за їх порушення. Важливо, щоб принципи права були практично чинними, знаходили безпосередню реалізацію у процесі правозастосування. Першочергового значення набуває судова практика, особливо – тлумачення та роз'яснення актів, зокрема податкового законодавства [19, с. 17].

Водночас у деяких випадках, спеціально передбачених законом, норми права можуть встановлювати винятки з принципів – заради інших принципів права, дотримання яких у цій ситуації має більший суспільний інтерес. Для дії міжгалузевих принципів це є також характерним. Так, окремі норми Кримінального процесуального кодексу України та ЦПК України як виняток із принципу гласності встановлюють особливості закритого судового розгляду для забезпечення прав людини. Реалізація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод базується на визнанні того, що держава може на законодавчому рівні встановити винятки з принципу публічного розгляду судової справи. Так, упродовж усього процесу або його окремих частин представники засобів масової інформації та громадськості можуть не допускатися в зал судових

засідань: 1) в інтересах моралі, суспільного порядку або національної безпеки; 2) для захисту прав неповнолітніх і приватного життя сторін; 3) на розсуд суду, коли гласність заходить у суперечність з інтересами правосуддя. Винятком із принципу свободи договору є норма, що передбачає укладення договорів за державним замовленням. Прикладом встановлення винятку із міжгалузевих принципів права може бути також виняток із принципу непорушності права приватної власності й недопустимості протиправного позбавлення такого права. Йдеться про допустимість примусового відчуження об'єктів права приватної власності з мотивів суспільної необхідності на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості (п. 5 рішення КС України у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 1, 2, 4, 6 Закону України «Про передачу колекції образотворчого мистецтва Акціонерного товариства «Градобанк» у державну власність», Постанови Верховної Ради України «Про визнання колекції образотворчого мистецтва національним надбанням України» у справі № 24-рп/2008 від 16 жовтня 2008 р.) [15, с. 37].

Правило вирішення конфліктів між принципами права підтверджують і судді КС України: якщо колізія між нормами права долається шляхом віддання пріоритету одній з норм, то суперечність між принципами вирішується шляхом врахування вимог кожного з принципів права, що вступили у протиріччя один з одним (окрема думка судді КС України М.Д. Савенка у справі про офіційне тлумачення статей 58, 78, 79, 81 Конституції України та статей 243-21, 243-22, 243-25 Цивільного процесуального кодексу України (у справі щодо несумісності депутатського мандата) № 1-зп від 13.05.1997 [15, с. 42].

Як приклад, у рішенні у справі за конституційним поданням 48 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 1, 2, 4, 6 Закону України «Про передачу колекції образотворчого мистецтва Акціонерного товариства «Градобанк» у державну власність», Постанови Верховної Ради України «Про визнання колекції образотворчого мистецтва національним надбанням України» № 24-рп/2008 від 16 жовтня 2008 р., КС України виходив з того, що відповідно до Конституції України, загальновизнаних

принципів і норм міжнародного права визнання, отримання і захист права власності є обов'язком держави. Відповідно до ст. 8 Основного Закону, в Україні визнається і діє принцип верховенства права. Одним із проявів цього конституційного принципу є непорушність права приватної власності та неприпустимість протиправного позбавлення такого права. У той же час орган конституційної юрисдикції визнає можливість встановлення винятків із принципу непорушності права власності на користь принципу захисту визначальних суспільних інтересів. Як вказано в рішенні, примусове відчуження об'єктів права приватної власності, передбачене в ч. 5 ст. 41 Конституції України, може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Проте віддання переваги одному з принципів права на користь іншого не може бути беззастережним. Правове регулювання має відбуватись таким чином, щоб якомога повно врахувати та реалізувати вимоги обох принципів права. Зокрема в розглядуваній справі, проаналізувавши положення Закону і дослідивши матеріали справи, КС України дійшов висновку, що законодавцем для досягнення вказаної в Законі мети – збереження колекції як «унікальних скарбів національної культурної спадщини України» (преамбула Закону) – одночасно застосовано два різних правових засоби: визначено правовий режим колекції як об'єкта національного культурного надбання і передано колекцію з приватної в державну власність. При цьому забезпечення визначеного в Законі суспільно важливого інтересу (мети Закону) могло бути досягнуто шляхом застосування лише першого з них – визнання колекції об'єктом національного культурного надбання. За таких обставин передбачена Законом передача колекції в державну власність не може бути визнана винятковим правовим засобом у розумінні вимог ч. 5 ст. 41 Конституції України щодо примусового відчуження об'єкта права приватної власності. Крім того, в Законі не визначено виконання попереднього і повного відшкодування вартості відчужуваного об'єкта приватної власності, що відповідно до ч. 5 ст. 41 Конституції України є обов'язковою умовою [15, с. 43]. На підставі викладеного й урахувавши, що законодавцем не було дотримано необхідних вимог принципу непорушності права приватної власності при встановленні винятків з його дії, що мало наслідком протиправне позбавлення цього права, КС України

визнав положення ст. 1 в частині передачі колекції в державну власність, ст. ст. 2, 6 Закону щодо віднесення колекції до державної частини Музейного фонду України та передачі на постійне зберігання до Національного художнього музею України в місті Києві такими, що не відповідають ст. 8, ч. 4 ст. 13, ч. 4 ст. 41 Конституції України (є неконституційними) [15, с. 44].

Отже, особливість аспекту співвідношення принципів та норм права в правовій системі України полягає в різних формах взаємодії цих правових елементів між собою. В юридичній доктрині принципи мають беззаперечний пріоритет в порівнянні з нормами права, в практичній юридичній діяльності (при вирішенні конкретних юридичних справ) норми права мають переважну роль над принципами права, що обумовлено більш зрозумілішою формою та чіткішим змістом норми права.

Література:

1. Теорія держави та права : підруч. / Є. О. Гіда та ін. / За заг. ред. Є. О. Гіди. Київ : ФОП О. С. Ліпкан, 2011. 576 с.
2. Колодій А. М. Принципи права: генеза, поняття, класифікація та реалізація. *Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 42–46.
3. Правова система України: історія, стан та перспективи розвитку: у 5 т. Т. 1: Методологічні та інформаційно-теоретичні проблеми формування і розвитку правової системи України / За заг. ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришин. Харків : Право, 2008. 728 с.
4. Нерсесянц В. С. Право и закон. Москва : Наука, 1983. 366 с.
5. Скакун О. Ф., Бондаренко Д. А. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / Под общ. ред. проф. О. Ф. Скакун. Харьков : Эспада, 2007. 488 с.
6. Зайчук О. В. Принципи права в контексті розвитку загальної теорії держави і права. *Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 22–28.
7. Теорія держави та права : навч. посіб. для підготов. до атест. здоб. вищої освіти / Є. В. Білозьоров та ін. / За заг. ред. С. Д. Гусарева, О. Д. Тихомирова. Київ : НАВС, Освіта України, 2017. 116 с.
8. Бахновська І. П. Основоположні принципи права як інтегруючий

- елемент правової системи України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2011. 19 с.
9. Старчук О. В. Щодо поняття принципів права. *Часопис Київського університету права*. Київ, 2012. № 2. С. 40–43.
10. Старчук О. В. Принципи трудового права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Київ, 2012. 16 с.
11. Полянничко А. О. Принципи податкового права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 20 с.
12. Іванченко О. М. Співвідношення норм міжнародного і національного права : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2011. 23 с.
13. Крегул Ю. І., Шестопалова Л. М. Правознавство: термінологічний словник : навч. посіб. / За ред. проф. Ю. І. Крегула. Київ : Київ. нац. торг-екон. ун-т, 2018. 268 с.
14. Сучасна правова енциклопедія / О. В. Зайчук та ін. / За заг. ред. О. В. Зайчука. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с.
15. Уварова О. О. Принципи права у правозастосуванні: загальнотеоретична характеристика : монографія. Харків : Друкарня МАДРИД, 2012. 196 с.
16. Погребняк С. П. Принципи права: доктринальні питання. *Право України*. Київ, 2013. № 9. С. 217–228.
17. Тихомиров О. Д. Принципи права в компаративістському контексті. *Альманах права. Основоположні принципи права як його ціннісні виміри*. Київ, 2012. Вип. 3. С. 52–57.
18. Теорія держави і права України : підруч. / О. М. Бандурка та ін. / За заг. ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. НАПрН України О. М. Бандурки. Харків, 2018. 416 с.
19. Полянничко А. О. Принципи податкового права України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2014. 20 с.

**ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ
«СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ»**

Овсянникова Інесса Михайлівна

*старший науковий співробітник сектору економічних досліджень
лабораторії економічних, товарознавчих, психологічних досліджень та
досліджень об'єктів інтелектуальної власності, Національний науковий
центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»
ORCID <https://orcid.org/0000-0002-3351-7781>*

У сучасній науці та практиці не існує чіткого та вичерпного визначення поняття «судово-експертна діяльність», тому сьогодні судово-експертна діяльність у зв'язку із змінами суспільного життя, потребує теоретичного осмислення її поняття, сутності, завдань, визначення напрямів розвитку та удосконалення [1, с. 3]. Основні адміністративні положення судово-експертної діяльності розкриті у Законі України «Про судову експертизу» 1994 року [2]. Закон не містить термінологічного визначення цього поняття, але розкриває його сутність в преамбулі та у окремих статтях. Так, відповідно до преамбули: «цей Закон визначає правові, організаційні і фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України незалежною, кваліфікованою і об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки і техніки» [2]. Ф.М. Джавадов розкриває розуміння судово-експертної діяльності як окремого виду юридичної діяльності, що має особливості, властиві їй як специфічному різновиду діяльності людини. До особливостей цієї діяльності він відносить її правовий характер та окремий суб'єкт, яким може бути судовий експерт [3, с. 14–15]. Жеребко О. І. притримується думки, що під судово-експертною діяльністю треба розуміти виконання конкретною особою покладених на неї законом функцій із забезпечення судочинства [4, с. 153]. На думку Г.О. Стрілець, судово-експертна діяльність – це врегульована законодавством діяльність судово-експертних установ, спрямована на проведення

незалежних судових експертиз унаслідок об'єктивного, повного і всебічного дослідження з дотриманням сучасних досягнень науки і техніки, організація роботи судово-експертних установ в цілому і їхніх структурних підрозділів, їх науково-методичне і інформаційне забезпечення, підбір і підготовка судово-експертних кадрів [5, с. 13]. Аверьянова Т.В., Белкін Р.С., Корухов Ю.Г. та Россинська О.Р. стверджують, що судово-експертна діяльність є системою дій і пов'язаних з ними правовідносин, що здійснюються в процесі судочинства уповноваженими органами і особами з призначення, організації і проведення судових експертиз [6, с. 440]. М. Я. Сегай визначає судово-експертну діяльність як діяльність держави, юридичних та фізичних осіб по забезпеченню правосуддя незалежною, об'єктивною та кваліфікованою експертизою, що здійснюється професійними (атестованими) судовими експертами [7, с. 28].

Загалом, аналіз теоретичного підґрунтя показує, що серед науковців виокремлюються дві групи: група вчених, які вважають, що судово-експертну діяльність потрібно обмежувати лише діяльністю, що відбувається лише в межах судово-експертних установ, адже більшість експертиз проводиться саме в спеціалізованих експертних закладах, та інша група науковців, які наголошують на складності внутрішнього змісту та структури судово-експертної діяльності, й тому, додатково відносять до її змісту ще й загальні аспекти діяльності з експертного забезпечення правосуддя.

Література:

1. Чорноус Ю. М., Лопата О. А. Поняття та завдання судово-експертної діяльності у сучасних реаліях. *Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. наук.- метод. зб.* Київ: ТОВ «Кондор-Видавництво», 2016. Вип. 61. С. 3 – 12.
2. Про судову експертизу: закон України від 25 лют. 1994 р. №4038-ХІІ. Відомості Верховної ради України. 1994. № 28. Ст. 232. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (дата звернення: 17.03.2021).
3. Джавадов Ф. М. Концептуальні основи розвитку судової експертизи в сучасних умовах : автореф. дис. ... докт. юрид. наук. : спец. 12.00.09. Київ, 2000. 30 с.

4. Жеребко О. І. Сутність й зміст судово-експертної діяльності: вітчизняний досвід. *Теорія та практика судово-експертної діяльності*: матеріали VIII Міжвідом. конф. (27.11.2019 р.). МВС України, НАВС Навч.-Наук. ІНСТИТУТ № 2. Київ, 2019. С. 150 – 154. URL: http://elar.naiu.kiev.ua/bitstream/123456789/15297/3/zbirnyk_28112019.pdf (дата звернення: 17.03.2021).
5. Стрілець Г. О. Генезис системи судово-експертних установ в Україні та напрямки їх діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09. Київ, 2009. 10 с.
6. Аверьянова Т. В., Белкин Р. С., Корухов Ю. Г., Россинская Е. Р. Криминалистика : учеб. для вузов. 3-е изд., перераб. и доп. Москва : Норма, 2008. 992 с.
7. Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*: зб. наук.-практ. матеріалів (до 80-річчя заснування Харківського НДІ судових експертиз). Харків: Право, 2003. Вип. 3. С. 25–32.

Науковий керівник: Угровецький Олег Петрович, доктор юридичних наук, доцент, заслужений юрист України, перший заступник директора Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М.С. Бокаріуса»

**Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право.
Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне
приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення**

РОБОТОДАВЕЦЬ ЯК ОДИН ІЗ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН

Козуб Ірина Георгіївна

*кандидат юридичних наук, доцент, Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича*

Боднарук Микола Іванович

*доктор юридичних наук, професор, Чернівецький національний
університет імені Юрія Федьковича*

Роботодавець разом із працівником є одним із ключових суб'єктів трудового права та трудових правовідносин. Без його існування не можливо і уявити існування самого працівника. Воно взаємообумовлене. Тому їх значимість у якості суб'єктів трудових правовідносин є однаковою. Але у якості суб'єктів трудового права, роботодавець виступає більш універсальним суб'єктом. Так, з даного приводу ряд авторів слушно відзначають, що важливе місце роботодавця у системі суб'єктів трудового права зумовлене тим, що останній являється найбільш універсальним суб'єктом трудового права в цілому, що пояснюється наступним: а) у порівнянні з іншими суб'єктами трудового права він бере участь в доволі широкому спектрі трудових відносин; б) створює організаційно-економічні й правові умови для трудової діяльності працівника, здійснення працівником права на працю завдяки укладенню трудового договору; в) забезпечує організаційно-економічну та організаційно-правову фундаментальну основу задля створення і діяльності інших суб'єктів трудового права (трудові колективи, професійні спілки тощо) [1, с. 108].

Хоч і роботодавець виступає таким вагомим суб'єктом трудового права та трудових правовідносин, КЗпП України не надає його чіткого визначення. Більше того, він навіть не уживає терміну «роботодавець», замінюючи його на власник підприємства, установи чи організації,

фізичну особу, що використовує найману працю. Вказане зумовило й зумовлює ряд конфліктів при визначенні сторін трудового договору. Що свідчить про необхідність внесення відповідних змін до КЗпП.

Використовуючи термін роботодавець необхідно керуватись визначенням, що міститься в Законі України «Про охорону праці» [2], який під останнім розуміє власника підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган, незалежно від форм власності, виду діяльності, господарювання, і фізичну особу, яка використовує найману працю. Звісно, це не єдине визначення поняття «роботодавця», яке міститься у чинному трудовому законодавстві, але найбільш досконале з існуючих. Адже, якщо звернутися до терміну «роботодавець», який трактується Законом України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» [3], то із кола можливих роботодавців даний закон виключає фізичних осіб – не підприємців, чим фактично і обмежує останніх у праві на об'єднання у організації роботодавців з метою їх представництва і захисту у соціально-економічних, трудових та інших відносинах. Разом з тим, Закон України «Про охорону праці», використовуючи для означення роботодавця терміни «власник або уповноважений ним орган», разом із КЗпП України може ввести в оману з приводу того, що однією із сторін трудового договору є саме вказані суб'єкти. Насправді ж, вони є тільки уповноваженими представниками юридичної особи від імені якої вони виступають. У даному випадку відбувається представництво роботодавця – юридичної особи у трудових правовідносинах [4]. Зазначене впливає із змісту норм ЦК України.

Тут необхідно наголосити, що роботодавцем може бути не тільки особи наділені статусом юридичної або фізичної. Ними також можуть бути філії і представництва, відокремлені підрозділи юридичної особи, які не наділені статусом юридичної особи. У якості роботодавців вони можуть виступати тільки у випадку, коли таку їм можливість надала сама юридична особи.

Використовуючи термін роботодавець, необхідно пам'ятати про те, що він позначає саме учасника трудових правовідносин, а не просто одного з ключових суб'єктів трудового права. Звісно, кожен суб'єкт трудових правовідносин є одночасно суб'єктом трудового права, але не кожен суб'єкт трудового права є учасником трудових правовідносин.

Тому для позначення можливих потенційних роботодавців необхідно використовувати терміни юридична чи фізична особа, які є суб'єктами трудового права.

Характеризуючи роботодавця як суб'єкта трудових правовідносин, не можна не згадати про притаманну йому трудову правосуб'єктність, яка якраз і виступає тією юридичною властивістю, що дала йому змогу вступити у такі правовідносини. Трудова правосуб'єктність (трудова право і дієздатність) і цивільна виникає у роботодавця одномоментно. Що стосується роботодавців – юридичних осіб, то вона виникає з моменту їх державної реєстрації. Фізичні ж особи роботодавці набувають її з моменту набуття повної цивільної дієздатності [5, с. 159-160]. Філії та представництва набувають такої правосуб'єктності не з моменту державної реєстрації, оскільки такої не потребують відповідно до ЦК України, а з моменту затвердження відповідного установчого документу про їх створення, в якому визначається їх право виступати у якості роботодавців.

Отже, момент виникнення трудової і цивільної правосуб'єктності у роботодавця збігається. Разом з тим, їх змістовне навантаження – не тотожне. Більше того, наявність цивільної правосуб'єктності є умовою набуття трудової. Це пов'язано із тим, що, перш за все, юридична особа і фізична особа, які використовуються для означення роботодавця – терміни, які притаманні цивільному праву для означення учасників саме цивільних правовідносин. По-друге, коло обов'язків, покладених на роботодавця вимагає від нього наявності цивільної правосуб'єктності. З цього слідує, що цивільна правосуб'єктність є умовою набуття трудової правосуб'єктності роботодавцями.

Література:

1. Кодифікація трудового законодавства України : монографія / [Хуторян Н. М., Лаврів О. Я., Вишневецька С. В. та ін.] ; за ред. дра юрид. наук, проф. Н. М. Хуторян, д-ра юрид наук, проф. М. І. Іншина, д-ра юрид наук, проф. С. М. Прилипка, д-ра юрид наук, проф. О. М. Ярошенка. Х. : Вид-во «ФІНН». 2009. 432 с.
2. Закон України «Про охорону праці» від 14 жовтня 1992 року № 2694-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2694-12#Text>

3. Закон України «Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності» від 22 червня 2012 року № 5026-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text>
4. Козуб І.Г. Деякі аспекти представництва роботодавців у трудових відносинах. *Юридична Україна*. 2018. С. 100 – 106.
5. Гетьманцева Н.Д., Козуб І.Г. Трудове право України (загальна частина) : навчальний посібник. Чернівці: Чернівецький національний університет. 2013. 312 с.

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ

Поплавська Аліна Вікторівна

*аспірант Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені
академіка Степана Дем'янчука, прокурор відділу Житомирської обласної
прокуратури*

Публічне обвинувачення як першочергова конституційна функція прокуратури і як основна конституційна засада судочинства є першоосною взагалі всього кримінального процесу і провадження кримінальних справ у суді.

У теорії права немає єдиного підходу щодо розуміння сутності поняття «обвинувачення», хоча ця проблема викликає як науковий, так і практичний інтерес. І це зрозуміло, адже обвинувачення є одним із найдавніших і найбільш значущих процесуальних явищ.

Деякі автори намагались дати визначення поняття функції обвинувачення. Так, Сербулов В.А. під обвинуваченням розуміє здійснювану згідно з вимогами кримінально-процесуального закону діяльність по формулюванню і обґрунтуванню твердження про скоєння певною особою конкретного злочину (злочинів), спрямовану на встановлення винуватої в скоєнні злочину особи, і при необхідності на забезпечення умов для покладення на неї кримінальної відповідальності або застосування заходів громадського впливу чи адміністративного стягнення [1, с. 14]. Однак, у цьому визначенні, на нашу думку, є один суттєвий недолік - у ньому відсутні суб'єкти обвинувачення.

Обвинувачення як процесуальна функція, як вид кримінально-процесуальної діяльності пов'язане з предметом обвинувачення, тобто з матеріально-правовим відображенням тих кримінально караних діянь, у зв'язку з якими ведеться кримінальний процес. З точки зору Альперта С.А., під обвинуваченням треба розуміти засновану на законі процесуальну діяльність, спрямовану на викриття обвинуваченого у

вчиненні злочину, застосування до нього справедливого покарання [2, с. 47]. Парадєєв В.М. доповнює вищезазначене визначення описом сукупності встановлених у справі обставин, що утворюють формулу обвинувачення та відображають склад злочину [3, с. 80].

Жогін М.В. і Фаткуллін Ф.Н. дотримуються точки зору, відповідно до якої під обвинуваченням варто розуміти «сукупність інкримінованих особі протиправних і суспільно небезпечних дій або бездіяльності» [4, с. 189]. Карєв Д.С. зазначав: «Під обвинуваченням розуміють обвинувальну діяльність, підтримання обвинувачення в суді уповноваженими на те особами, а також сутність і зміст обвинувачення в конкретному злочині» [5, с. 25]. Згідно з твердженням Давидова П.М., обвинуваченням є «доведене, закріплене в процесуальному документі та спрямоване на реалізацію кримінальної відповідальності твердження органу дізнання, слідчого, прокурора, судді або суду про скоєння злочину даною особою» [6].

Підтримання публічного (державного) обвинувачення в суді є однією з конституційних функцій органів прокуратури.

Важливим питанням є формулювання назви цієї функції. Так, у ст. 131-1 Конституції України зазначається, що на прокуратуру покладається функція підтримання публічного обвинувачення [7]. Натомість у Кримінальному процесуальному кодексі України та Законі України «Про прокуратуру» міститься інша назва цієї функції — «підтримання державного обвинувачення» [8, 9].

Як підкреслює Долежан В.В., у Конституції України підтримання публічного обвинувачення в суді постановлено на перше місце серед інших функцій прокуратури, що певною мірою відображає підходи Європейського співтовариства до ролі прокурора, який передусім розглядається як публічний обвинувач у системі кримінального судочинства [10, с. 30].

Публічне обвинувачення, як правильно зазначає Дьомін Ю., пов'язане з публічними органами влади. Тому необхідно детальніше проаналізувати такі поняття, як «публічність», «органи публічної влади», а також знайти відмінність і співвідношення понять «державне обвинувачення» та «публічне обвинувачення» [11, с. 21].

У перекладі з латинської «публічний» (*publicus*) означає суспільний, народний. Словник іншомовних слів трактує «публічний» як такий, що

відбувається в присутності публіки, людей; прилюдний, привселюдний, гласний, відкритий, загальний, загальнодоступний [12].

Тобто, першочергово слово «публічний» означає не стільки «державний», скільки «суспільний». Держава є офіційним представником усього суспільства. І така форма державного правління, як республіка (*respublica*), в дослівному перекладі означає «суспільна справа». На думку Чиркіна В.Е., суспільну владу жодним чином не можна ототожнювати з публічною, тим більше державною. Державна влада є формою виявлення публічної влади. Звичайно, і публічна, і державна влада є владою народу в суспільстві, в цьому розумінні мають суспільний характер [13, с. 172].

Як зазначалось вище, публічне обвинувачення пов'язане з публічними правовідносинами. За визначенням Бевзенка В.М., публічно-правовими є відносини, які поширюються або можуть поширюватись на все суспільство загалом або на його значну частину й через це мають загальнозначущий, загальносуспільний характер [14, с. 7].

Таким чином, поняття «публічного обвинувачення» є дещо ширшим від поняття «державне обвинувачення». Адже виходячи зі змісту, вкладеного в термін «публічний», можемо констатувати, що прокурор у кримінальному провадженні виступає тепер не тільки від імені держави, а й від імені всього суспільства (принаймні більшої його частини).

З іншого боку, згідно з п. 12 Керівних принципів ООН щодо ролі обвинувачів, ухвалених VIII Конгресом ООН з профілактики злочинності і поводження з порушниками (27 серпня — 7 вересня 1990 р.), при виконанні своїх обов'язків обвинувачі захищають державні інтереси, діють об'єктивно, належним чином враховують положення підозрюваного та жертви і звертають увагу на всі обставини, що мають відношення до справи, незалежно від того, вигідні або не вигідні вони для підозрюваного. Тож, державні інтереси з огляду на концепцію загального інтересу, прав і свобод людини, по суті є тотожними публічним інтересам.

Відповідно до п. 1 Рекомендації REC (2000) 19-го Комітету Міністрів державам-членам «Про роль служби публічного обвинувачення в системі кримінальної юстиції» (Ухвалена Комітетом міністрів 6 жовтня 2000 року на 724-му засіданні заступників міністрів), публічні обвинувачі — це державний орган, який від імені суспільства й у суспільних інтересах забезпечує правозастосування в разі, якщо

порушення закону має наслідком кримінальне покарання, з урахуванням, з одного боку, прав особи, а з другого — потрібної дієвості системи кримінальної юстиції [15].

Таким чином, з огляду на наявні колізії у законодавстві, важливим і необхідним на даний час є своєчасне внесення змін до КПК України та Закону України «Про прокуратуру» щодо функцій органів прокуратури з урахуванням поданих нових визначень і їх внутрішнього змісту.

Слід відзначити, що реалізація функції обвинувачення органами прокуратури на сьогодні є вкрай важливою, адже забезпечення захисту прав та інтересів людини, посилення боротьби зі злочинністю вимагають підвищення якості та ефективності в цій діяльності з боку органів прокуратури.

Враховуючи ці обставини, слід визнати, що прокурор, який затвердив обвинувальний акт, підтримує в суді обвинувачення, яке було пред'явлено слідчим. Підтримує тому, що, наглядаючи за досудовим слідством, він керував його формуванням. Завдяки цьому висновок слідчого про винність не може бути для прокурора несподіваним. Тому підтримання публічного обвинувачення в суді - логічне продовження тієї функції кримінального переслідування, яке прокурор виконував на стадії досудового слідства.

Таким чином, здійснення прокурором у суді процесуальної функції обвинувачення - це практична реалізація тих висновків, яких він дійшов у результаті нагляду за досудовим слідством у формі процесуального керівництва. Публічне обвинувачення ґрунтується на діяльності органів розслідування, зусиллями яких підозрюваний, викритий у вчиненні злочину, і повинен постати перед судом. Надійшовши до суду, обвинувачення, яке сформульоване в обвинувальному акті, втілюється в життя за допомогою інших чинників у стадії судового слідства.

Підсумовуючи, відзначимо, що підтримання публічного обвинувачення в суді є найважливішим спектром процесуальної діяльності прокурора-обвинувача, який перебуває в нерозривному зв'язку з обов'язком сприяти цілям правосуддя та має на меті кримінальне переслідування особи за вчинений злочин, представляти публічний інтерес держави та суспільства і бути гарантом законних інтересів громадян, втягнутих у сферу правосуддя у кримінальних справах.

Література:

1. Рогатюк І. Функція обвинувачення - рушійна сила кримінального процесу. *Право України*. 2002. № 2. С. 79-82.
2. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України : монографія. Львів : ЛьвДУВС, 2008. 303 с.
3. Рибалка О.В. Значення кримінально-процесуального доказування. *Наука і практика. Адвокат*. 2011. № 10 (1 33). С. 15-21.
4. Жогин Н.В., Фаткуллин Ф.Н. Предварительное следствие в советском уголовном процессе. Москва : Юридическая литература, 1965. 367 с.
5. Советский уголовный процесс: учеб. / под ред. Д.С. Карева. Москва : Высшая школа, 1968. 552 с.
6. Давыдов П.М. Обвинение в советском уголовном процессе. Свердловск: Сред. Урал. кн. Изд-во, 1974. 136 с.
7. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1996. № 30. С. 141. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2013. № 9-13. С. 88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.
9. Закон України «Про прокуратуру». *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2015. № 2-3. С. 12. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18#Text>.
10. Долежан В. В., Притика Д. М., Косюта М. В. та ін. Підтримання державного обвинувачення : навч.-метод. посібник / ред. Ю. Є. Полянського. Одеса : Фенікс, 2012. 81 с.
11. Дьомін Ю. Функції органів прокуратури в контексті конституційних змін. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2016. №3. С. 20-28.
12. Словник іншомовних слів : веб-сайт. URL: <https://www.jnsm.com.ua/>.
13. Чиркин В.Е. Публичная власть. Москва: Юристъ, 2005. 175 с.
14. Бевзенко В. М. Публічно-правові відносини: сутність та ознаки. *Право і Безпека*. 2009. № 1. С. 6-12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pib_2009_1_3.

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 26.06.2019 по справі № 404/6160/16-к. URL : <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82885531>.

Науковий керівник: Копотун Ігор Миколайович, доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, професор кафедри кримінального права і правосуддя Міжнародного економіко-гуманітарного університету імені академіка Степана Дем'янчука

ПОРЯДОК ТИМЧАСОВОЇ ПЕРЕДАЧІ ОСОБИ, ЯКА ТРИМАЄТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ АБО ВІДБУВАЄ ПОКАРАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ

Смирнов Максим Іванович

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального процесу, детективної та оперативно-розшукової діяльності Національного університету «Одеська юридична академія»

Під час здійснення кримінального провадження у компетентного органу України може виникнути необхідність в отриманні показань від особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання на території іноземної держави, або в проведенні за її участю інших процесуальних дій.

Під тимчасовою передачею необхідно розуміти передачу на погоджений з запитуваною державою строк особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання на її території, до запитуючої держави для давання показань або участі у проведенні інших процесуальних дій під час здійснення кримінального провадження, у якому вона не притягується до кримінальної відповідальності.

Сприяння запитуваної держави в забезпеченні тимчасової передачі особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання на території іноземної держави, передбачає одержання згоди від особи на її тимчасову передачу, узгодження умов такої передачі (цілей, строку, маршруту перевезення та ін.), а також організацію перевезення зазначеної особи.

Особа, тимчасово передається до запитуючої держави за умови її повернення у погоджений з запитуваною державою строк та при дотриманні імунітетів.

У випадку, якщо виникає потреба тимчасової передачі особи, яка тримається під вартою або відбуває покарання у виді позбавлення волі на території іноземної держави і не притягується до кримінальної відповідальності в кримінальному провадженні, яке здійснює компетентний орган запитуючої сторони, з метою отримання від такої особи показань або проведення з її участю інших процесуальних дій, запитуюча держава звертається з проханням про таку передачу. В своєму проханні запитуюча держава зазначає та надає гарантії щодо повернення цієї особи, але не пізніше строку погодженого з іноземною державою.

У тимчасовій передачі особи може бути відмовлено: якщо особа, що тримається під вартою, на це не погоджується; якщо її присутність необхідна для цілей кримінального провадження, що здійснюється на території запитуваної сторони; якщо її перепровадження може привести до продовження строків її тримання під вартою; якщо існують інші важливі обставини для того, щоб не перепроваджувати її на територію запитуючої сторони.

У передачі особи з України до іноземної держави, крім випадків, визначених у міжнародному договорі України та КПК, може бути відмовлено в разі, якщо після задоволення аналогічного запиту щодо тієї самої чи іншої особи раніше компетентні органи цієї держави не забезпечили дотримання наданих гарантій.

При складанні прохання про тимчасову передачу обов'язковим є дотримання вимог до його форми та змісту, передбачених ст.ст. 548, 552 КПК та міжнародними договорами України.

Прохання про тимчасову передачу спрямовується відповідно до передбаченої ст. 551 КПК та міжнародними договорами України процедури. Прохання про тимчасову передачу складає та направляє орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, в уповноважений (центральний) орган України з надання міжнародної правової допомоги або, якщо це передбачено міжнародним договором України, територіальний чи інший компетентний орган.

У разі прийняття рішення компетентним органом іноземної держави про задоволення прохання про тимчасову передачу особи така особа повинна бути повернута після проведення необхідних процесуальних дій, для яких вона була передана, у погоджений з іноземною державою строк.

Якщо, погоджений з іноземною державою строк виявився недостатнім для проведення необхідних процесуальних дій за участю переданої особи, орган досудового розслідування, прокурор, суддя або суд України, які здійснюють кримінальне провадження, складають документи про продовження строку тимчасової передачі та направляють їх уповноваженому (центральному) органу України щодо міжнародної правової допомоги не пізніше як за двадцять днів до закінчення такого строку.

Особа, тимчасова передача якої запитується не повинна притягуватися до кримінальної відповідальності у кримінальному провадженні запитуючої сторони. Особа, яка тимчасово передається не є підозрюваним або обвинуваченим у кримінальному провадженні, яке здійснює компетентний орган запитуючої сторони, а має правовий статус свідка і для тримання цієї особи під вартою на території України необхідні інші підстави, ніж ті, які передбачені КПК.

Підставою для тримання під вартою особи, яка тимчасово передана в Україну є рішення компетентного органу іноземної держави про тримання особи під вартою або про призначення їй покарання у виді позбавлення волі.

Тимчасово передана особа, звільнена з-під варти у зв'язку із закінченням строку тримання під вартою не може притягуватися до відповідальності, триматися під вартою, підлягати іншому обмеженню його особистої свободи на території запитуючої сторони за діяння або обвинувальні вироки, які передували його від'їзду з території запитуваної сторони.

Однак, якщо тимчасово переданій особі була надана можливість протягом п'ятнадцяти днів або іншого строку, передбаченого міжнародним договором повернутися в запитувану державу, але вона залишилася на території запитуючій державі або, виїхавши з неї, знову туди повернулася, така особа втрачає гарантії, передбачені ст. 566 КПК. Така особа може бути притягнута до кримінальної відповідальності, затримана, стосовно неї може бути обраний запобіжний захід у вигляді тримання під вартою,

до неї можуть бути застосовані інші заходи забезпечення кримінального провадження чи обмеження її особистої свободи як з приводу кримінального правопорушення, яке є предметом цього кримінального провадження, так і за будь-яке інше кримінальне правопорушення, вчинене до перетинання державного кордону України.

КПК встановлює можливість тимчасової передачі до іноземної держави особи, яка відбуває покарання на території України на прохання компетентного органу іноземної держави з дотриманням наступних умов: 1) така особа може бути тимчасово передана, якщо запитуючій стороні необхідна її присутність для давання показань або участі в інших процесуальних діях під час кримінального провадження, яке здійснює компетентний орган іноземної держави і вона не притягується до кримінальної відповідальності в цьому кримінальному провадженні; 2) така особа має бути повернута запитуваній стороні після проведення за її участю необхідних процесуальних дій, для яких вона була передана, у погоджений з запитуваною стороною строк.

До прийняття рішення щодо виконання запиту про передачу особи, яка перебуває під вартою, центральний (уповноважений) орган України запитує в іноземної держави гарантії про те, що: 1) особа не буде піддана катуванню або іншому жорстокому, нелюдському чи такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; 2) особа не буде притягуватися до кримінальної відповідальності як у зазначеному кримінальному провадженні, так і за будь-які інші діяння або обвинувальні вироки, які передували її від'їзду з території України; 3) особу буде повернуто в Україну в чітко визначений строк.

Для тимчасової передачі особи обов'язковою умовою є наявність письмової згоди такої особи. Враховуючи те, що тимчасова передача особи здійснюється на добровільних засадах, компетентний орган запитуваної сторони зобов'язаний повідомити та роз'яснити такій особі про її право відмовитися від тимчасової передачі в іноземну державу.

Господарське право. Господарське процесуальне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Фінансове право. Банківське право

ПРОБЛЕМИ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Костеленко Валерія Миколаївна

*студентка юридичного факультету Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ*

Аграрне законодавство України є концентрованим відображенням тих змін та процесів, що відбувається в аграрній сфері нашої країни. Суттєвий вплив на стан аграрного законодавства здійснюють, перш за все, зміни в економіці, перехід до нових ринкових відносин, що в свою чергу змінює ряд базових факторів, які визначають характер правового регулювання суспільних відносин в аграрній сфері.

Сучасне аграрне законодавство України характеризується, по-перше, надмірною кількістю нормативно-правових актів, що мають неоднакову юридичну силу, по-друге, "розкиданістю" аграрно-правових норм по законодавчих і підзаконних актах, що належать до інших галузей права, по-третє, великою питомою вагою відомчих нормативно-правових актів, які часто суперечать аграрним законам або дають можливість їх двоякого тлумачення, наприклад принципи земельного законодавства що містяться у Земельному кодексі [1], що в свою чергу впливає на практику застосування права. Ці вади аграрного законодавства обумовлюють сучасні проблеми аграрної правотворчості в Україні.

Сьогодні постає загальна проблема вдосконалення аграрного законодавства України, пов'язана з упорядкуванням правового регулювання суспільних відносин у сільському господарстві. Важливим моментом при цьому виступає наукова обґрунтованість процесу та придатність його результатів на практиці, його максимальна практична ефективність. Таким чином, проблема вдосконалення аграрного законодавства, на думку О. В. Салко, має безпосередній зв'язок із теоретико-науковими завданнями вивчення проблем аграрного права України. Тісно контактує вона і з практичними завданнями щодо

використання науково обґрунтованих результатів у правовому регулюванні конкретних суспільних відносин [2, с. 181].

Важливе значення для розвитку аграрного законодавства має його відповідність Конституції України. Безперечним є твердження О. О. Погрібного, що одним з основних чинників, який негативно впливає на законотворчий процес у державі, на його якість і ефективність, у тому числі аграрного законодавства, формування ринкових відносин у сфері агропромислового комплексу, стало затягування процесу прийняття Конституції України. У зв'язку з цим виник досить великий часовий проміжок від проголошення незалежності України до прийняття її нової Конституції [3, с. 217]

Як показує практика для удосконалення законодавства часто використовується його систематизація у вигляді інкорпорації, консолідації або кодифікації. При інкорпорації форми законодавства лише упорядковуються, а зміст його залишається таким самим. Консолідація — об'єднання нормативних актів, виданих у різний час з одного й того ж питання, але зосереджених у різних актах у новий єдиний акт зведеного характеру. Такий акт є новим за формою, але не за змістом тому, що консолідація сприяє удосконаленню лише форми законодавства, не змінюючи його по суті. Кодифікація — усяка діяльність щодо об'єднання законодавства в укрупнені акти, кодекси. Тобто це такий спосіб систематизації законодавства, при якому упорядкування форми раніше виданого законодавства провадиться поряд з удосконаленням його змісту по суті. Таким чином, ліквідуються прогалини в законодавстві, переглядаються нормативні приписи, що застаріли або не виправдали себе, законодавство доповнюється новими положеннями [4, с. 23].

Необхідно зазначити, що науковцями запропоновані варіанти проведення систематизації аграрного законодавства у вигляді кодифікації. При цьому основним комплексним кодифікаційним актом, що регулює аграрні відносини в Україні, має стати Аграрний кодекс України. Предметом правового регулювання запропонованого кодексу мають стати аграрні відносини, що становлять комплекс взаємопов'язаних майнових, підприємницьких, земельних, трудових, членських, учасницьких, управлінсько-контрольних суспільних зв'язків, які складаються у сфері виробничих, підприємницьких, споживчих відносин за участю суб'єктів аграрної підприємницької діяльності всіх форм власності, організаційно-

правових форм і методів господарювання, відносин, спрямованих на насичення продовольчого ринку продуктами харчування, продовольством та сировиною рослинного і тваринного (в тому числі водного і мисливського) походження [5, с. 59].

Важливим є також відображення в структурі Аграрного кодексу питань правового регулювання якості та безпеки сільськогосподарської продукції, як базового фактору конкурентоспроможності агропромислового виробництва. При цьому доцільним є докладна правова регламентація таких елементів як державне регулювання якості та безпеки сільськогосподарської продукції; стандартизація, сертифікація та метрологія; забезпечення ефективного використання природно-ресурсного потенціалу та можливості виробництва екологічно-чистої продукції; державний контроль; відповідальність щодо порушення норм законодавства та ін. Необхідним є також врахування особливостей правового регулювання виробництва сільськогосподарської продукції на галузевому рівні.

Отже, прийняття Аграрного кодексу є необхідним для заповнення прогалин у законодавстві, усунення суперечностей між нормативно-правовими актами. На мою думку, розробка і прийняття Аграрного кодексу, сприятиме підвищенню ефективності правового регулювання аграрних відносин, забезпечить правове регулювання у сфері аграрно-підприємницької діяльності, організаційно-правових форм та методів господарювання, що в свою чергу забезпечить найвищу форму законодавчого регулювання аграрних відносин.

Література:

1. Земельний кодекс України від 25.10.2001 №2768
2. Салко О. В. Соціально-економічні чинники реформування аграрного законодавства України / О. В. Салко // Університетські наукові записки. – 2005. – № 4 (№ 16). – С. 180-186.
3. Аграрне законодавство України: проблеми ефективності. / [В. І. Семчик, В. М. Стретович, О. О. Погрібний та ін. За ред. В. І. Семчика]; НАН України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К.: Наук. думка, 1998. – 239 с.
4. Аграрне право України: Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / В.М. Гайворонський, В.П.

Жушман, В.М. Корнієнко та ін.; За ред. В.М. Гайворонського та В.П. Жушмана.- Х.: Право, 2003.-240 с.

5. Аграрне право України: Підручник / В.З. Янчук, В.І. Андрійцев, С.Ф. Василюк та інші; За редакцією В.З. Янчука.- 2-е вид., перероб. та допов.- К.: Юрінком Інтер, 2000.- 720 с.

Науковий керівник: Наливайко Лариса Романівна, доктор юридичних наук, Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

**СУДОВА СИСТЕМА ГЕТЬМАНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛ. XVII СТ. –
НА ПОЧ. XVIII СТ.**

Ковальський Олег Володимирович

*магістр, юридичний факультет, Західноукраїнський національний
університет*

Ухач Василь Зіновійович

*кандидат історичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави і
права, Західноукраїнський національний університет*

В середині XVII ст. на теренах України виникла самобутня козацька держава, Гетьманщина, яка проіснувала лише трохи більше століття, але створила незвичайну правову систему. Мова йде про козацьке звичаєве право. Загалом воно становило симбіоз українського звичаєвого права, елементів німецького магдебурзького і положень литовських статутів. При цьому, козацьке право мало усний характер.

Все козацьке право становило не просто сукупність загальнообов'язкових норм, а певну модель правової поведінки і мислення, тісно пов'язаного із нормами моралі та релігійними віруваннями [1, с. 163, 188]. Усе проявлялося, в першу чергу, на процесі здійснення правосуддя в козацькому суспільстві. Як правило, січовики судили власним «стародавнім військовим звичаєм, словесним правом, здоровим глуздом» та спеціально уникали як посилань на кодифіковані першоджерела, так і писемного фіксування й кодифікації козацьких звичаїв [2, с. 128-131].

Внаслідок цього виникають певні труднощі при дослідженні даної тематики. Попри це, низка правників та істориків присвятили аналізу судової системи численні праці. Серед них Авраменко А.М., Бедрій М.М., Васильєв С.В., Вінтоняк О., Ухач В.З., Кравчук В.М., Кривошея В.В. та ін.

Дана робота спиратиметься здебільшого на доробок сучасних дослідників та має на мені реконструювати судову систему, яка функціонувала на території українських земель, що входили до складу Гетьманщини в другій пол. XVII – на поч. XVIII ст.

Козацьким судам, як і багатьом іншим судам звичаєвого права, притаманний ряд характерних ознак, серед яких:

- авторитет суду та суддів;

- гармонія між суспільством та людиною, яка ґрунтується на впевненості учасників судового процесу у справедливості вирішення спору;

- правосуддя виступає як засіб примирення, а не як інструмент чіткого застосування права [3, с. 23].

Одним із перших нормативно-правових актів, що регулювали козацьке станове судочинство, вважається грамота короля Речі Посполитої Сигізмунда II Августа від 5 червня 1572 р., згідно з якою козаків було вилучено з-під юрисдикції місцевих судів. У межах Речі Посполитої козацтво уже мало окреме станове судочинство, яке здійснювалося старшим (гетьманом). Окремі правові норми для таких судів не створювалися, а отже, вони використовували загальноземське право, насамперед Третій Литовський статут, та звичаєве право, яке не було кодифікованим та формувалося на основі козацьких звичаїв і рішень козацького суду [4, с. 173-174].

У період Національно-визвольної війни стару, польську систему земських, гродських, надстанових та підкоморських судів було ліквідовано. Збереглися лише міські, сільські громадські, церковні, частково й домініальні суди. Натомість усталилася ієрархія козацьких судів (сільський козацький суд, сотенний, полковий, генеральний) [2, с.135-136]. Розглянемо її детальніше.

Найнижчою судовою інстанцією був сільський козацький суд. Він очолювався сільським козацьким отаманом та складався з кількох місцевих козаків за вибором останнього. Розглядав цей суд справи лише козаків. Складні справи, справи про тяжкі злочини, справи сільської козацької старшини передавалися сотенним судам. Судовим виконавцем та слідчим був сільський осавул [5, с.275].

Сотенні суди склалися з сотника, городского отамана, сотенної старшини. Сотенний суд був апеляційною інстанцією за рішеннями та вироками сільських козацьких судів на території сотні. На свій розсуд сотенний суд міг передавати справи на вирішення полковому суду [5, с.275-276].

Полкові суди склалися з полковника, полкового судді та іншої полкової старшини, представників знатного значкового товариства. Це були суди першої інстанції у справах щодо сотенної та полкової козацької старшини, значкового товариства. Водночас полкові суди були апеляційною інстанцією для нижчих судів [6, с. 94-96].

Наступним шаблоном козацької судової системи був Генеральний військовий суд. Він складався з двох генеральних суддів та інших генеральних старшин, членів бунчукового знатного товариства. У 1728 р. цей орган було реформовано: його очолив гетьман, працювали шість суддів – три призначені гетьманом і три царським урядом. Згідно з Конотопськими статтями 1672 р. та Переяславськими статтями 1674 р. Генеральний військовий суд був судом першої інстанції по справах генеральної старшини, полковників і бунчукових товаришів [4, с.175]. До юрисдикції Генерального військового суду належали також земельні справи. Важливо, що цей орган слугував апеляційною інстанцією не лише для нижчих козацьких, а й для магістратських міщанських судів [5, с.292].

Необмежені судові повноваження мав гетьман, який міг забрати справу з будь-якого суду на власний розгляд і вирішення. Його рішення чи вирок були остаточними. Щоправда, згідно з Конотопськими статтями 1672 р. та Переяславськими статтями 1674 р. гетьманові заборонялося одноосібно вирішувати справи генеральної старшини та полковників. Водночас, як уже зазначено, за Переяславським договором 1659 р. під гетьманську юрисдикцію перейшла шляхта [4, с.175].

Сам гетьман у разі вчинення ним державної зради був підсудним Генеральній раді, що було передбачено Переяславським договором 1659 р. та Глухівськими статтями 1669 р. [7, с. 306]. Однак впродовж усієї трагічної історії Козацької держави із непоодинокими фактами державної зради гетьманів ця норма так і не була реалізована жодного разу.

Даний судоустрій – яскравий прояв прагнення до побудови нової, безстанової судової системи. Адже, як вважають науковці, саме становий судоустрій був однією з головних причиною невдоволення польським управлінням серед населення [8, с.11].

Історики часто висловлюють сумніви стосовно збалансованості та злагодженості такої судової системи, її доцільності у тогочасних умовах чи поширення на усій території Гетьманщини в силу дуже неоднорідної заселеності території Козацької держави [9, с.16]. Подібні твердження

викликані незначною кількістю письмових джерел того часу, які б характеризували діяльність суддів та судів. Проте, наявна інформація уже наштовхує на деякі висновки.

Судові процеси Гетьманщини були засновані на демократичних засадах: змагальність, гласність та колегіальність при розгляді справ, виборність суддів тощо. Значна увага приділялася погашенню матеріальних збитків потерпілих [8, с.12].

Важливим принципом згаданої судової системи є присутність на судовому засіданні т. з. «сисовусих дідів», «стариків». Мова йде про козаків похилого віку, досвідчених та авторитетних чоловіків. Якщо врахувати, що в основі козацького суспільства стояв звичай, то така значна роль обізнаних у даних звичаях людей при здійсненні правосуддя є цілком виправданою. Про особливий статус стариків на Січі писав і класик французької літератури Проспер Меріме в своїх наукових українознавчих студіях (1854 р.): «На Січі існувала повна рівноправність козаків; певні повноваження надавали тільки старим козакам, зокрема право вирішувати спірні питання за давніми звичаями і традиціями козацької ватаги» [4, с.147].

Отже, у судочинстві Гетьманщини велику роль відігравав громадський фактор, що проявлялося в участі представників громадськості у судових засіданнях. Це підтверджується і протоколами судових засідань XVII-XVIII ст. [7, с.306].

Варто звернути увагу і на те, що в цей період також встановлюються соціально-економічні гарантії діяльності суддів, зокрема матеріальне забезпечення. Так, відповідно до Статей Богдана Хмельницького та жалуваних грамот від 27 березня 1654 року для ефективного здійснення суддями своїх функціональних обов'язків виділялися певні матеріально-фінансові ресурси [9, с.15].

Попри згадані вище переваги козацької судової системи, вона не була позбавлена недоліків. Наприклад, як зазначають тогочасні історики права, для цього судоустрою була характерна занадто велика кількість апеляційних інстанцій, що часто призводило до судової тяганини [10, с.76].

Також варто відмітити, що специфіка козацької держави, її виникнення із воєнізованого верстви населення, яке і здійснювало управлінську діяльність, спричинило значну залежність судів від

адміністративної влади [8, с.12]. Відсутність розмежування судової, адміністративної та військової влади вважається головним недоліком козацького судоустрою. Це означає відсутність професійного суддівства, адже правосуддя фактично здійснювалося військовими та політичними діячами. Лише на поч. XVIII ст. на законодавчому рівні було закріплено ряд кваліфікаційних, професійних та моральних вимог до судді, зокрема в Універсалі наказного гетьмана Полуботка та Інструкції гетьмана Д. Апостола [9, с.16].

Також Пилипом Орликом в «Пактах і Конституціях прав і вольностей Війська Запорозького» закріплювалися такі принципи судочинства, як незалежність судів, розгляд ними усіх правопорушень (як умисних, так і випадкових), обов'язковість для виконання рішення суддів тощо [11, с.31-46].

Проте, така судова система проіснувала не довго. Із переходом під контроль сусідніх держав колишніх адміністративно-територіальних одиниць Гетьманщини там примусово впроваджувалося їхнє законодавство і, відповідно, судоустрій. Спочатку такі процеси відбувалися на Правобережній Україні, де частину втрачених від час Національно-визвольної війни земель повернула собі Річ Посполита. Дещо повільніше, проте набагато ґрунтовніше асиміляція відбувалася на Лівобережжі, яке перебувало під протекторатом Російської імперії.

Таким чином, будівництво козацької державності в другій пол. XVII – на поч. XVIII ст. спричинило виникнення своєрідної судової системи, яка хоч і містила в собі низку недоліків, активно розвивалася та мала чимало позитивних, навіть прогресивних на той час ідей.

Література:

1. Яворницький Д.І. Історія запорозьких козаків: у 3 т. / Львів: Світ, 1990-1992. Т. 1 / з рос. пер. І. Сварник. 316 с.
2. Ухач В.З. Історія держави і права України: Навчальний посібник (конспекти лекцій). Тернопіль: Вектор, 2011. 378 с.
3. Васильєв С.В. Суди звичаєвого права на теренах пострадянських держав: історія та сучасний стан. *Проблеми законності*. Х., 2015. Вип. 131. С. 15-25.

4. Історія українського козацтва : нариси : у 2 т. / Нац. акад. наук України, Ін-т історії України, НДІ козацтва. Київ : Києво-Могилянська академія, 2006-2007. Т.2 / А.М. Авраменко та ін. 2007. 723 с.
5. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки / Упорядн. та перекл.: Густинський літопис В. Кречотень, Літопис Самійла Величка В. Шевчук, Літопис Грабянки Р. Іванченко. К: Дніпро, 2006. 976 с.
6. Кривошея В.В. Козацька еліта Гетьманщини / НАН України. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. 452 с.
7. Бедрій М. Судові механізми в історичних типах українського звичаєвого права. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія: Юридичні науки.* 2016. №855. С.301-310.
8. Дегтярьов С.І. Українське судочинство наприкінці XVII – у XVIII ст. та впливи на нього російських судових практик. *Гілея: науковий вісник.* 2016. Вип. 104. С. 11-18.
9. Кравчук В.М. Історико-правові аспекти конституційних основ правового статусу суддів у період Козацько-Гетьманської держави (середина XVI – кінець XVIII століття). *Науковий вісник публічного та приватного права.* 2016. Вип. 3. С. 14-18.
10. Вінтоняк О. Україна в описах західноєвропейських подорожників другої половини XVIII століття. Львів; Мюнхен, 1995. 142 с.
11. Історія української Конституції. Українська правнича фундація. / упоряд.: А.Г. Слюсаренко, М.В. Томенко. Київ: Право, 1997. 443 с.

**НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА
ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (НА
ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ)**

Постоєнко Віталіна Сергіївна

студентка, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Вивчення історії Черкащини періоду Першої світової війни полягає найперше у розвитку особистості та уяви. Також через цю призму можна дізнатися про історичне становлення певного українського регіону на різних його етапах. Щодо історичного краєзнавства, то воно відіграє надзвичайно велику роль у формуванні національної самосвідомості й самовираження. Окрім цього обрана нами тема дослідження є актуальною ще й завдяки підвищенню на сучасному етапі в Україні ролі наукового обґрунтування еволюції регіонів.

Події Першої світової війни досить негативно вплинули на жителів Черкащини та внесли певні корективи у звичний уклад життя краян. Початок війни ознаменував надзвичайну їх згуртованість, без огляду на соціальну чи то національну приналежність та, навіть погляди, що стосуються політики. У перші ж дні після початку війни для Черкаського повіту Київської губернії, як і для всієї Наддніпрянської України, було характерним піднесення патріотичного руху [2, 89].

Явища 1914–1917 рр. особливо негативно позначилися на аграрному секторі економіки Наддніпрянської України. Внаслідок військової мобілізації проведеної в Російській імперії у селянських господарствах залишилося менш як 39 % працездатних чоловіків. Це призвело до того, що з кожним воєнним роком посівні площі в Наддніпрянській Україні поступово знижувалися. При цьому, насамперед потерпали незаможні верстви села. Наприклад, вже на початку 1917 р. з 3 млн. 980 тис. селянських власностей 640 тис. не мали засівів, 1 млн. 400 тис. – коней, 1 млн. 142 тис. – волів [4, 15]. До того ж, за воєнний період господарства в тому ж самому Черкаському повіті дуже збідніли у плані с/г. інвентарю [10, 3].

До початку Лютневої революції 1917 р. селяни Наддніпрянській Україні практично володіли вже більшою частиною орної землі, їм належало 27,9 млн. дес., тоді як державі, поміщикам та іншим власникам лише 16,2 млн. [8, 44].

Українське селянство того часу активно виступало за подальшу соціалізацію землі з повним переходом її в руки с/г трударів. При цьому їх анітрохи не цікавив той факт, що продуктивність праці та рівень агрокультури поміщицькому землеволодінні був набагато вищим, аніж у селянських. Єдиний аргумент, яким керувались селяни, полягав у тому, що землею мають володіти лише ті, хто її безпосередньо обробляє [8, 43–44].

Стосовно культурного життя в Черкаському повіті Київської губернії періоду Першої світової війни, то серед культурно-освітніх закладів у Черкасах були: театр, цирк, кінотеатри та три клуби. Крім того, у місті продовжив діяти ряд освітніх, медичних та релігійних установ та організацій [7, 44].

Українське селянство було повноцінним елементом переломного політичного процесу весни 1917 р. у Наддніпрянській Україні. Воно належало до числа тих, хто визначав усі його складові й наслідки. Тож діяльність політичних сил того часу багато в чому залежала від ставлення до них революційно налаштованих селян. Безпосередньо від того, наскільки останні погодяться з «селянською» програмою запропонованою новими політичними силами, що прийшла до влади у Наддніпрянській Україні одразу ж із поваленням самодержавства в Російській імперії [11, 163].

Зліта 1917 р. в Черкаському повіті Київської губернії трударі вже почувалися господарями підприємств, на більшості з них створилися робітничі комітети (ради старост, фабзавкоми), що були юридично узаконені Тимчасовим урядом ще в квітні. Фабрично-заводські комітети стали плацдармом для поширення впливу більшовизму на робітничі колективи [8, 34].

Багато цукру (до 3.000.000 пудів) з Черкаського повіту Київської губернії вивозилось закордон, де на нього була значно вища ціна [5, 38]. Держава узяла його виробництво під свій власний контроль. При чому розподілом цукру займалось не Міністерство продовольства, а Міністерство фінансів Тимчасового уряду. Весь цукор скуповувався

державою за сумарними із собівартістю цінами. Продаж проводився казенною орудою. Введення синдикату на цукор дало змогу Тимчасовому уряду фінансувати також цукрові заводи, які не мали свого обігового капіталу [5, 38].

Участь чоловічого населення Наддніпрянської України, у тому числі Черкаського повіту Київської губернії, в Першій світовій війні не безслідно залишило по собі як тяжкі наслідки, так і велику кількість інвалідів. На заміну сильних і здорових людей, що у свій час були призвані на війну, додому повертались тисячі понівечених звитяжців, яким необхідне було піклування не лише із боку держави, але й суспільства щодо їхніх справ на рахунок поновлення працездатності. Так, на органи Тимчасового уряду земського та муніципального самоуправління покладалося піклування над постраждалими воїнам через навчання їх спеціальностям різного роду, які могли б бути використані останніми відповідно до їх стану здоров'я: друкар, кур'єр, рахівник, розсильний, ремісник (кравець, швець) тощо [3, 95].

До того ж, вчительсько-викладацькі колективи навчальних закладів у 1917 р. у Наддніпрянській Україні, зокрема в Черкаському повіті Київської губернії, прищеплювали своїм підопічним співчуття до людей, які потребували допомоги. Приміром, навчальні заклади Черкас стали активними учасниками руху, що був ініційований Київським навчальним округом, з підтримки воїнів-інвалідів [3, 96].

Черкащина, що вважалась тилковим краєм, несла на собі важкий тягар постачання, розквартирування військ, оздоровлювання поранених військових, розміщення сотень тисяч біженців та евакуйованих. Чималих форм набула благодійна діяльність у 1915 р. Зокрема, різноманітні публічні організації, братства та комітети допомоги постраждалим військовим і цивільному населенню виникли на локальному рівні. Великі землевласники Черкаського повіту Київської губернії, які були активними членами багатьох благочинних союзів, засновували та утримували власним фінансуванням лікувальні заклади та надавали значні внески на потреби жертв війни [2, 85].

За ініціативою Черкаської міської управи, у 1917 р. було зібрано видатки та побудовано у Черкасах, на Соборно-Миколаївському кладовищі, каплицю воїнам, які загинули на фронтах Першої світової війни. Повітові Товариства пам'яті воїнів, котрі полягли у війні,

здійснювали нагляд за могилами, збирали кошти для будівництва храмів та каплиць, на честь воїнів вони також видавали друковану продукцію в пам'ять про боротьбу, відкривали різноманітні благодійні, просвітницькі інституції, музеї, хати-читальні, пристанки, встановлювали благодійні стипендії для інвалідів, їх удів та сиріт [2, 89].

Перша світова війна та переломні події в Україні ліквідували потужну конкурентоздатну цукрову промисловість, яка була створена на початку ХХ ст. Прикладалися зусилля для збереження та охорони цукрової ниви, а також обирали найбільш доцільний в інтересах країни захід – державну олігополію, якою завершилось створення єдиної загальнодержавної вигідної системи регулювання підприємства, розподілу та утилізації продукту цукрової промисловості [5, 39].

Для українців Перша світова війна була певною національною напастю, яка прирєкла людство на тортури й численні людські втрати. Військові дії призвели до знищення економіки, ламання господарських зв'язків [2, 93].

Залишаючись найближчим тилом більшовицької армії Черкащина несла на собі важкий тягар квестії військового часу. Невдачі на фронті та затягування війни, приводило лише до погіршення становища народних мас і, як наслідок, до страйків. Освітні та медичні заклади міста співпрацювали [9, 2], а в окремих випадках навіть перебували під одним дахом, виконуючи свої основні ролі: вчити дітей та надавати медичну допомогу пораненим солдатам [2, 97].

Отже, вивчаючи проблему «Негативний вплив Першої світової війни на економічний розвиток Наддніпрянської України (на прикладі Черкаського повіту Київської губернії)», авторка дійшла висновків, що збройне протиборство двох воєнно-політичних блоків негативно вплинуло на економіку Наддніпрянської України, зокрема Черкаського повіту Київської губернії. Значно скоротились посівні площі та чисельність працездатного населення на селі, впав рівень життя населення, зросла демографічна криза на Черкащині та загалом в Наддніпрянській Україні. Наслідком цього було насамперед наростання економічного краху та соціального невдоволення. Витрати держави на війну були занадто високими, аби ближчим часом вивести її з економічної кризи.

Література:

1. Іващенко В.А., Корновенко С.В. Податкова політика національних урядів в українському селі періоду революції 1917–1920 рр.: [монографія]. – Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2016. – 160 с. [Режим доступу до ресурс] <http://eprints.cdu.edu.ua/766/1/ivaczenko.pdf>
2. Клименко Т. В. Черкащина в роки Першої світової війни / Т. А. Клименко // Вісник Черкаського університету. – 2014. – Вип. 14. – С. 88–97. [Режим доступу до ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/ay_2014_4-5_2
3. Клименко Т. В. Черкащина в період становлення української держави: 1917–1919рр.: до 90-річчя утворення УНР та проголошення Акта Злуки / авт. упоряд.: Т. В. Клименко, Е. А. Левицька, П. М. Жук. – Черкаси: Видавець Ю. Чабаненко, 2008. – 152 с.
4. Корновенко, С. В. Українська революція: навч. посіб. для студ. іст. фак. вузів / С. В. Корновенко, А. Г. Морозов, О. П. Реєнт. – Вінниця: Фоліант, 2004. – 432 с. [Режим доступу до ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/kornovenko_s_v_morozov_a_g_reient_o_p_ukrayins_ka_revolyutsi.pdf
5. Синявська Л. І. Стан цукрової промисловості за часів української державності (1917–1919 рр.) / Л. І. Синявська // Чорноморський літопис наук.журн. – Миколаїв: ЧДУ ім. Петра Могили, 2016. – Вип. 11. – С. 36–39. [Режим доступу до ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/Chl_2012_5_8
6. Скоропадський, Павло. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918 / гол.ред. Ярослав Пеленський. – Київ–Філадельфія: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України; Інститут східноєвропейських досліджень НАН України; Східноєвропейський дослідний інститут ім. В. Липинського, 1995. – 493 с. [Режим доступу до ресурс] <http://www.hainyzhnyk.in.ua/downloads/skoropadsky-spogady.pdf>
7. Тканко О. В., Найден С. П. Черкаси. Короткий нарис / О. В.Танков, С. П. Найден. – Черкаси: 1958. – 142 с.
8. Проблеми вивчення історії Української революції 1917–1921 років.: зб.наук.ст. / Головний редактор В. Ф. Верстюк. – Вип. 11. – К.: Інститут історії України НАН України, 2015. – 263 с. [Режим доступу до ресурс] http://history.org.ua/LiberUA/revol_2015_11/revol_2015_11.pdf
9. По Правобережжю (по телефону и телеграфу от наших корреспондентов). Дело сектантов-молокан (От нашего спец.

кореспондента) // Пролетарская правда. – 1925. – Вып. 6 (1057). – 26 февраля. – 4 с. [Режим доступу до ресурс] <https://libraria.ua/numbers/984/83333/?PageNumber=2&ArticleId=3053838&Search=%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%201917%20-%201921>

10. Розвиток господарства Черкащини // Радянська думка. – Черкаси, 1925. – 8 с. [Режим доступу до ресурс] <https://libraria.ua/numbers/1105/82711/?PageNumber=5&ArticleId=3018671&Search=%D0%A7%D0%B5%D1%80%D0%BA%D0%B0%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B0%20%201917%20-%201921>

11. Фареній І. А. Про правомірність концепції «Великої селянської революції» В. П. Данилова / І. А. Фареній // Український селянин.– 2014. – Вип. 14. – С. 162 – 166. [Режим доступу до ресурс] <http://www.elib.grsu.by/katalog/526924pdf.pdf?d=true>

Науковий керівник: Мотуз Валерія Констянтинівна, кандидат історичних наук, старший викладач, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

УМОВИ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНЦЯМИ В ПЕРІОД ПАНУВАННЯ ПОЛЬЩІ НА ЗАХІДНИХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ

Русенко Святослав Ярославович

здобувач Університету митної справи та фінансів

29 січня 1919 р. Верховна Рада Паризької мирної конференції перейшла до розгляду польського питання, що стало передумовою відродження Другої Речі Посполитої. Польські делегати, посилаючись на традицію Речі Посполитої, вимагали включення до складу відродженої Польщі Верхньої та Середньої Сілезії, Познаньщини, Помор'я, Вармії і Мазур, Литви, переважної частини Білорусі, а також всієї Галичини і Волині, території Полісся і Поділля в Україні. Після тривалих і драматичних дискусій в комісіях 28 червня 1919 р. був підписаний *Версальський договір*, за яким до Польщі відходили Східне Помор'я без Гданська, майже

вся Великопольща. Територія, що відійшла до Другої Речі Посполитої за Версальським договором, становила понад 45 тис. кв.км з населенням 3 млн. осіб.[5]

У даній роботі розкривається період панування Польщі на землях Західної України у 1919 – 1939 рр., тобто між Першою та Другою світовими війнами.

Метою роботи є дослідження соціальних обставин, які виражалися в утисках та обмеженнях українців за їх національно-релігійною приналежністю при прийнятті на державну службу, зокрема, в митні органи Польщі.

Дане питання частково досліджувалось Присташ Л. Т. в дисертації “Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921-1939)” [11], Кобринською С. Б. у дисертаційній роботі по Ризькому мирному договору.[7] Проте, на нашу думку, проблема соціально-політичного та національного контексту функціонування польських митних структур саме на українських землях потребує окремого дослідження.

Новоутворена Польська держава містила найвищий відсоток національних меншин в усій Європі. У 1921 р. поляки становили 69,2%, українці – 14,3%, євреї – 7,8%, білоруси – 3,9%, німці – 3,9%. Разом меншини становили 29,8%, тобто близько третини населення Польщі.[11; 16]

Українці на польських державних посадах були швидше виключенням ніж правилом. Такий дискримінаційний підхід польської влади відносно участі в державній службі, зокрема, митній службі українського населення супроводжувався рядом соціальних обставин таких як 1) *національно-релігійна приналежність* та 2) *умовний поділ Польщі по економічних зонах*.

Протягом історично-складених взаємовідносин між українцями та поляками завжди піднімалися релігійні питання. У періоди захоплення Польщею українських етнічних земель активно насаджувався римо-католицизм. Аналогічна ситуація виникла починаючи з 1919 року, коли Польща захопила Східну Галичину.⁹ Крім релігійної приналежності особливу увагу при прийнятті на державну службу відігравала національність. Кадри в державний апарат підбиралися з осіб, які, за даними поліції, байдуже ставилися до існуючого політичного режиму в Польщі. Особи непольської національності та не римо-католицького

віросповідання вважалися небайдужими до такого режиму і на державну службу не приймалися. Активно проводилася дискримінація в підборі кадрів для державного апарату національних меншин. Вони зовсім не допускалися в центральні органи державної влади і управління (на керівні посади). Наприклад, з 3 682 службовців центральних органів лише 6 осіб були непольської національності, а на 748 осіб допоміжного адмінперсоналу цих органів не було жодної особи непольської національності.[11; 18]

З 120 705 службовців всіх категорій (крім допоміжного адмінперсоналу) в Польщі станом на 1923 рік було 111 332 особи польської національності і 9 373 особи інших національностей, а це становило майже 7,8 % загального числа службовців, тоді як населення національних меншин Польщі складало майже 30 % населення усієї країни. [11, с. 78-79; 18, с.2] Така диспропорція є очевидною.

За даними польської статистики, із загальної кількості службовців Польщі було 104 792 римо-католиків, службовців греко-католицького віросповідання – 6 583 чол., православного – 2 384 чол., які в основному за національністю були українцями, білорусами і росіянами. Тобто з 10 службовців - дев'ять римо-католиків та всього один - іншого віросповідання.[11; 18]

Кадри нижчого допоміжного адмінперсоналу відображали таку саму картину. З 62 555 осіб допоміжного адмінперсоналу Польщі в 1923 р. було римокатоликів 57 990 осіб і інших віросповідань – 4 565 осіб (7 %). З допоміжного адмінперсоналу польської національності було 59 999 осіб і інших національностей – 2 556 осіб, тобто 4 %.[11; 18]

Починаючи з 1920 року, польський уряд направляв у Галичину і на Волинь переселенців з колишніх військових – так званих "осадників".[8, с.6] Кадрова політика польської адміністрації в Галичині та Західній Волині, заохочення польського підприємництва зумовили посиленій вплив польського міщанства на українські землі, темпи приросту якого (46,8 %) значно випереджали темпи приросту польського сільського населення (28,9 %). При цьому, польське міське населення за десятиліття (1921- 1931 рр.) значно інтенсивніше поселялося у містах Волині (темп приросту – 148 %), ніж у містах Галичини (39,4 %). Польське міщанство надавало перевагу більшим містам перед малими і середніми, оскільки перші були місцем розташування більшості державних установ,

навчальних закладів, великих підприємств, там було більше можливостей для працевлаштування.

Загалом, у містах Західної України з населенням понад 20 тис. осіб відсоток польських міщан зріс з 39,2 % (1921 р.) до 43,7 % (1931 р.). По регіонах це зростання виглядало наступним чином: у Галичині – з 43,4 % до 46,3 %, а в Західній Волині – з 14,8 % до 30,8 %. За темпами приросту польських міських мешканців виділялися волинські міста – Луцьк, Рівне, Ковель та одне з найбільших міст Прикарпаття – Станіслав. У галицьких містах – Тернополі, Львові, Дрогобичі, Коломиї, Стрию, Перемишлі – темпи приросту польських міщан були дещо повільнішими. Різниця у темпах приросту цієї соціальної групи в обох регіонах пояснювалася неоднаковими історичними обставинами, в яких вони перебували з кінця XVIII ст. Після включення Волині до складу Російської імперії міста цього краю перетворилися на твердині нової влади – тут осіла російська управлінська та військова бюрократія, духовенство. Польське міщанство не мало сприятливих умов для розвитку. Тому після приєднання Західної Волині до відновленої Польської держави на початку 1920-х рр. там виник попит на польських урядовців, вчителів та інших кваліфікованих працівників. Вони масово переселялися на новоприєднані території, осідаючи здебільшого у більших містах та заповнюючи існуючі вакансії. У галицьких містах повернення польської державності не викликало раптового напливу польських міщан, оскільки вони там складали традиційно високий відсоток і ще з “австрійських” часів займали провідні позиції в державній адміністрації, органах самоуправління та освітніх закладах.[4]

Очевидцем тих подій був священик, колишній викладач Львівської та Тернопільської духовної семінарії, учень Йосипа Сліпого, митрофорний протоієрей Микола Шаварин (1915-2011 рр.), юнацькі роки якого пройшли в Східній Галичині за часів перебування під владою Польщі.[3; 10] З його слів багато українців всіма способами намагалися видати себе за поляка, включаючи підміну документів з метою отримання роботи на польській державній службі. Аналогічна ситуація прослідковувалась відносно зміни релігійних поглядів з православних та греко-католицьких на римо-католицькі. До таких радикальних заходів українці вдавалися через скрутну ситуацію на ринку праці. Адже промисловість у містах Західної України розвивалася кволо і не могла

забезпечити роботою маси як українців так і переселенців-поляків.[4] Основною метою асиміляції з поляками, як за національними ознаками так і за релігійною конфесією, було отримання відповідної державної посади у владних кріслах. У соціально-економічному відношенні новостворена держава належала до середньорозвинених європейських країн. Однак за структурою населення вона значно поступалася передовим капіталістичним країнам: 74 % населення проживало на селі і 26% - у містах (на українських землях - лише 13 %). У сільському господарстві було зайнято майже 64 % населення, у промисловості – 17,2 %, у торгівлі - 6,2 %, на транспорті та комунікації - 3,4 %, в адміністрації – 3,7 %. За даними Я. Жарновського, у 1921 році в Польщі населення села складало 14,5 млн. осіб, що складало 53,2 %, з них заможними були тільки 1,8 млн. людей, що становило 6,6 %. Населення робітників налічувало 7,5 млн. осіб (27,5 %), з них 3 млн. (11 %) робітники в сільськогосподарській індустрії. Заможне населення становило менше 2 млн. осіб, а це близько 7 %.⁵ Упродовж міжвоєнного періоду в територіальній структурі польської спільноти Західної України виразно проявилася тенденція до зростання міського населення (з 25,6 % у 1920-х рр. до 28,1 % у 1930-х рр.) і зменшення сільського (з 74,4 % у 1920-х рр. до 71,8 % у 1930-х рр.).[4]

Враховуючи такі факти, будь-які офіційні статистичні дані не можуть розкрити точної картини щодо кількості українського населення, яке перебувало на польській державній службі.

Умовний поділ Польщі по економічних зонах суттєво вплинув на рівень життя населення. Загалом землі, що увійшли до складу Польщі, відрізнялись контрастами у господарському відношенні. За визначенням письменника С. Жеромського, вона складалася з "трьох нерівних частинок". Західні і південні землі були постачальником хліба і сільськогосподарської продукції для Західної Європи і водночас мали розвинену промисловість (Сілезія), орієнтовану на західні ринки. Великі земельні маєтки понад 100 га (0,6 %) об'єднували 44,8 % земель. Заможні господарства і земельні маєтки переважали у західній частині, у східній же поряд з великими земельними латифундіями співіснувало подрібнене господарство. Польща була одним з провідних експортерів зерна, займала друге місце після Німеччини за вирощуванням і продажем жита (переважно у західних воєводствах). У центральній частині країни було зосереджено текстильні та машинобудівні підприємства, які раніше

працювали на російський ринок. Східна частина була переважно відсталим сільськогосподарським краєм з великими соціальними та національними контрастами. Не випадково цю частину держави називали Польщею "Б", на противагу більш розвиненій Польщі "А", кордон між якими умовно проходив по Віслі. Тож у післявоєнний час правителі Польщі зіткнулися з великою кількістю політичних, соціальних, господарських і психологічних проблем, які стали на шляху інтеграції земель і подоланні відставання від західноєвропейських держав.[5] Фактично Польща "А" включала в себе корінні польські землі, а Польща "Б" складалася переважно із захоплених українських та білоруських земель. На розвиток Польщі "А" йшла більша частина капіталовкладень, тут були зосереджені основні галузі промисловості.[6] Ця територія підтримувалася та стимулювалася дешевими кредитами та державними замовленнями.[2] Натомість, Польща "Б" різко обмежувалась в кредитуванні та служила ринком збуту продукції польської та іноземної промисловості і джерелом сировини.[6;2] Як висловився С.Рудницький у своїй праці: "Польща вже 1920 р. була б упала економічно, коли б її не піддержували галицькі поля, ліси, нафтові й сільні джерела".¹² Умови праці та соціальна зайнятість населення Польщі "А" та Польщі "Б" кардинально відрізнялися. Корінні польські землі з подачі керівництва держави постійно розвивались завдяки постійним інвестиціям, в той час як в Галичині робітники жили у важких умовах та отримували малу заробітну платню. Реальна заробітна плата робітників у 1921 році становила 90 % від рівня 1914р., в 1922 - 82 %, а в 1923 р. – тільки 64 %. Якщо в серпні 1937 році середній заробіток робітників-чоловіків за годину на підприємстві Варшави складав 1,07 злотого, то в Тернопільському воєводстві - 0,41 злотого. Характерною для краю була хронічна нестача робочих місць. З 1928 р. по 1936 р. безробіття зросло в 3,5 рази. Не кращим було становище селянства. Безземелля і малоземелля, зубожіння, розорення селян в Галичині спонукало до масової еміграції на чужину.¹ На розвиток Польщі "Б" крім перших осіб Другої Речі Посполитої, які здійснювали провадженням дискримінаційної територіальної політики, вплинуло і польське населення. На початку 20-х рр. ХХ ст. поляки були другим за чисельністю народом Західної України і становили близько 23 % її жителів. Вони зосереджувалися головним чином у Галичині, де проживало 1 289 246 осіб римо-католицького віросповідання (87,6 % всіх

римо-католиків Західної України). На Західній Волині мешкало лише 182 020 римо-католиків (12,4 % римо-католиків Волинського воєводства). У Галицькому краї поляки склали 26,9 % всього населення і найчисельніші їхні громади зосереджувалися у Львівському (649 678 осіб або 32,3 % мешканців) та Тернопільському (447 810 чол. або 31,3 % мешканців) воєводствах. Натомість у Станіславському воєводстві польська громада нараховувала лише 191 758 осіб (14,3 %). Найменша польська спільнота мешкала на Західній Волині (Волинське воєводство і повіти Камінь-Каширський та Сарни Поліського воєводства), де вона нараховувала 182 020 чол. або 11,1 % жителів цього краю. Більшість польського населення галицьких та волинських воєводств на початку 1920-х рр. проживало у селах і було пов'язане із землеробством. Із 1 471 266 римо-католиків, які замешкували Волинське, Львівське, Станіславське та Тернопільське воєводства – 1 094 788 чол. (74,4 %) проживали у сільських гмінах. Вони склали близько 20 % селян Західної України і зосереджувалися головним чином у галицьких селах, де становили близько чверті жителів. Перепис 1921 р. зареєстрував 376 478 римо-католиків (25,6 %) мешканцями галицьких та волинських, причому, більше половини з них – 189 871 особа (50,4 %), проживали у великих містах з населенням понад 20 тис. осіб. Польське міщанство, як і селянство, зосереджувалося головним чином у Східній Галичині, де становило близько 37 % міського населення, а у великих містах – більше 43 % жителів. Із 182 020 римо-католиків, які замешкували Західну Волинь, абсолютна більшість – 156 290 осіб (85,9 %) проживала в селах, і лише 25 730 чол. (14,1 %) мешкали у містах. Причому, 42 % польських міщан заселяли великі волинські міста з кількістю жителів понад 20 тис. осіб.

Наслідки політики польських властей, спрямованої на зміну етнодемографічної ситуації на землях Західної України, дали про себе знати вже в найближче десятиліття (1921-1931 рр.). За цей проміжок часу польське населення на досліджуваній території демонструвало найвищі темпи приросту (33,5 %), і його частка в національному складі мешканців зросла з 22,9 % (1921 р.) до 25,7 % (1931 р.). При цьому спостерігалася тенденція до рівномірнішого розселення поляків по південно-східних воєводствах Польщі.

За інтенсивністю приросту польських мешканців в Західній Україні у міжвоєнний період виділялися Волинь і Тернопільщина, де їхні частки

зросли відповідно з 11,1 % (1921 р.) до 15,3 % (1931 р.) та з 31,3 % (1921 р.) до 36,6 % (1931 р.). Волинське і Тернопільське воєводства займали важливе стратегічне положення у випадку війни Польської держави з СРСР і були ключем до стабільності її східних кордонів. Розуміючи це, польські правлячі кола приділили особливо пильну увагу осадницькій кампанії саме на цих теренах. Це витворило парадоксальну ситуацію: темпи приросту римо-католиків у повітах на українсько-польському пограниччі (Сянок, Любачів, Ярослав, Ліско) були значно нижчі, ніж у повітах, розташованих у глибині української етнічної території (Яворів, Броди, Борщів, Зборів, Заліщики).[4] Вищезгадані процеси супроводжувалися зміною територіальної структури польської спільноти. Згідно даних перепису 1921 р., близько 74 % польських мешканців досліджуваної території проживали в сільській місцевості і були пов'язані із землеробством. Поляки складали приблизно 1/5 селян регіону і зосереджувалися здебільшого у галицьких селах, де становили близько чверті жителів. Четверта частина польських мешканців Західної України проживала в містах, причому більше половини (50,4 %) – у містах з населенням понад 20 тис. осіб. Польське міщанство, як і селянство, зосереджувалося, головним чином, у Галичині, де становило близько 37 % міського населення, а у містах з населенням понад 20 тис. осіб – більше 43 % міщан.[4] Для прийняття в митні органи потрібно було пройти співбесіду, мати відповідну освіту, володіти польською мовою. Перед зарахуванням до служби встановлювався шестимісячний випробувальний термін. При прийнятті в митні органи службовець давав присягу (Рис.1), попереджувався про недопущення корупційних дій та дотримання моральної етики та належної поведінки. Вживання спиртних напоїв, легковажне позичання коштів, порушення професійної таємниці та порушення заборони приймати будь-які подарунки в будь-якій формі, був приводом для звільнення зі служби в митних органах.[15]

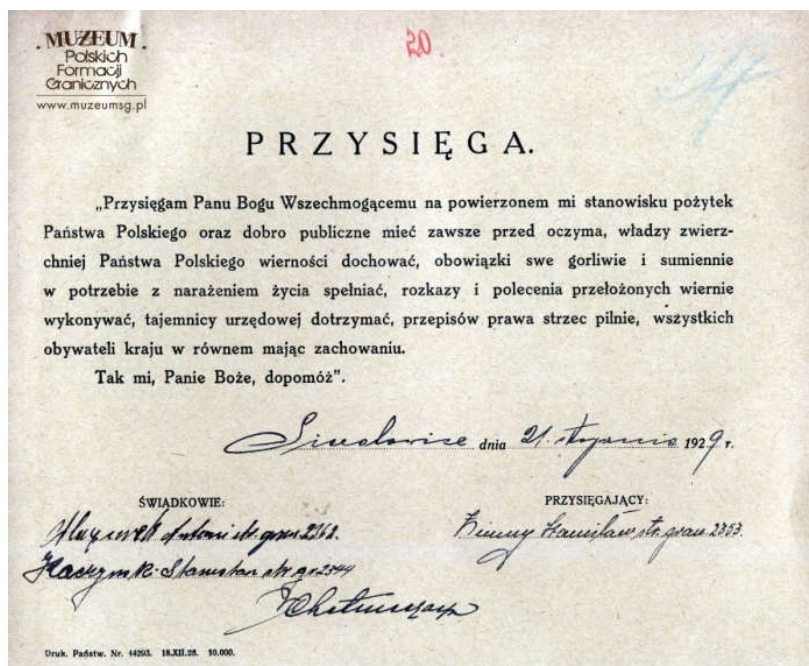

Рис. 1 Присяга, яку давали службовці при прийнятті на службу в митні органи міжвоєнної Польщі.[15]

Списки співробітників Дирекції мит у Львові та митних органів, які їй підпорядковані та розташовані на території Західної України не містили відомостей про національну приналежність та релігійне віросповідання. Однак, виходячи з зазначених прізвищ та імен службовців митних органів, можна дійти висновку про їх приналежність до польської національності.[13; 14]

Офіційна статистика Польщі все таки не відображала точну картину зайнятості українського населення на державній службі. Такі дані були б іншими через велику кількість греко-католиків і православних, які зі страху перед втратою службової посади, приховували свої релігійні погляди та національність і визнавали себе поляками. Основними чинниками, які змушували українців до таких дій були національно-релігійна приналежність (греко-католицька і православна віра) та умовний поділ Польщі по економічних зонах (Польща "А і Польща "Б"). Митна служба не стала виключенням у загальнодержавній дискримінаційній політиці відносно допуску українців до владного апарату. В митних органах робочі місця надавалися полякам. Українцям задля проходження служби в митних органах потрібно було зрікатися своєї національної приналежності та релігії.

Таким чином, статистичні дані відобразили дискримінаційні настрої Другої Речі Посполитої та рівень впливу на державне управління таких національностей як українці, білоруси та росіяни, які становили майже 30 % населення Польщі та займали лише 7,4 % посад службовців державного апарату. Подібну пропорцію можна б було застосувати відносно й польської митної служби, але враховуючи, що установи останньої розташовувалися насамперед у прикордонній зоні, де режим кадрової роботи завжди був більш суворим, ніж всередині держави, слід визнати все ж таки відсоток етнічних українців в якості її службовців дещо меншим, ніж 7,4 %.

Література:

1. Бармак М.В. Наш край-Тернопільщина / М.В. Бармак, О.Я. Бармак. – Тернопіль, 1997. – С.118-119
2. Бойко О.Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів/ О.Д. Бойко. – К.: Видавничий центр "Академія", 1999. – С. 371.
3. Гадамська Л. Отець Микола Шаварин: "Я ніколи не брав до рота ні цигарки, ні чарки" / Л.Гадамська // Тернопіль вечірній. – 2005. – №46 (1336). – С. 8.
4. Дудяк О.А. Динаміка соціальної структури і зайнятості польського населення Західної України у міжвоєнний період (20-ті – 30-ті рр. ХХ ст.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.02 "Всесвітня історія" / О. А. Дудяк. - Львів, 2003. - С. 12-13
5. Зашкільняк Л.О. Історія Польщі: Від найдавніших часів до наших днів / Л.О. Зашкільняк, М.Г. Крикун. – Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка, 2002. – С. 446, 451-453, 459-460
6. Історія України / відп. ред. Ю. Сливка; керівник авт. кол. Ю.Зайцев. – Вид. 3-тє, перероб. і доп. – Львів: Світ, 2002. – С. 292
7. Кобринська С. Б. Ризький мир як завершальний етап боротьби 1917-1921 рр. за утвердження української державності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юр. наук: спец. 12.00.01 "Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень" / С. Б. Кобринська. – Київ, 1996.- 24 с.
8. Колінець В. Пацифікація / В. Колінець // Вільне життя. – 2010. – №76 (15188). – С. 6.

9. Кульчицький Володимир, Тищик Борис. Історія держави та права України: Навч. посібн / В. Кульчицький, Б. Тищик. – Львів, 2000.
10. Новосядлий Б. Микола Шаварин. Легенда церкви і взірць патріотизму / Б. Новосядлий // Свобода. – 2011. – 29 серпня.
11. Присташ Л. Т. Апарат управління Західною Україною в складі Польщі (1921-1939): дис. ... канд. юр. наук: 12.00.01 / Лідія Тиховнівна Присташ. - Львів, 1998. - С. 16, 78-79
12. Рудницький С.Л. Чому ми хочемо самостійної України? / С.Л. Рудницький – Львів: Світ, 1994. – С. 401
13. Центральний державний історичний архів України, м. Львів (ЦДІАЛ України), ф. 162, оп. 1, спр. 210, арк. 3-7, 8-9, 15-19.
14. ЦДІАЛ України, ф. 162, оп.1, спр. 361, арк. 42–44.
15. Goryński G. Zasłużony strażnik graniczny z Załakowa [Електронний ресурс] / G. Goryński. – Режим доступу: http://www.muzeumsg.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=92%3Akadra-1918-1939&catid=4&Itemid=17&limitstart=19.
16. Kallas M. Historia ustroju Polski X-XX w. / M. Kallas – Warszawa, 1997. – s. 305
17. Rozporządzenie Rady Ministrów z 11 października 1922 roku w przedmiocie ustanowienia Dyrekcji ceł, jako okręgowych władz II instancji na obszarze b. zaboru rosyjskiego i austriackiego - §6 // Dzennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej. – 1922. - Nr 91 - poz. 846.
18. Statystyka Polski. Warszawa, 1925. T. VI. – s. 2, 139
19. Ustawa z dnia 31 lipca 1919 roku o tymczasowej organizacji władz i urzędów skarbowych. – Art. 2 // Dzennik Praw Państwa Polskiego. – 1919. – Nr 65. – poz. 391.

ПРОБЛЕМИ ВИСВІТЛЕННЯ ДЕПОРТАЦІЇ КРИМСЬКИХ ТАТАР (1944) У КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ КРИМСЬКОГО ТОМУ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ВИДАННЯ “ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР” У 26-ти ТОМАХ

Черняхівська Олена Михайлівна

*Національний заповідник “Києво-Печерська лавра”, начальник
видавничого відділу*

29 травня 1962 р. було ухвалено постанову ЦК КП України 16/18-з “Про видання історії міст і сіл Української РСР”. Головою Головної редколегії видання було призначено П. Т. Тронька, заступника Голови Ради Міністрів УРСР [1, арк. 98].

14 березня 1963 р. на засіданні Кримського обкому Компартії України було затверджено склад Кримської обласної об’єднаної редакційної колегії з підготовки регіонального тому «Історії міст і сіл Української РСР».

Одним з головних каменів спотикання у написанні тому було питання: чи висвітлювати у книзі масову депортацію кримських татар у травні 1944 р. під час німецько-радянської війни, і якщо висвітлювати, то як?

Адже у середовищі кримськотатарського народу після XX з’їзду КПРС дедалі потужнішим ставав рух за повернення його на історичну батьківщину. Зокрема у колективному зверненні до XXIII з’їзду КПРС (Москва, 29 березня – 8 квітня 1966 р.) були підписи понад 120 тис. осіб – ледь не усього дорослого населення з вимогами щодо організованого повернення додому, визнання національного й політичного рівноправ’я кримських татар і повернення майна, що було відібрано. Активісти руху все частіше вдавалися до маївок, мітингів, демонстрацій зокрема до дня народження В. І. Леніна, який підписав 1921 р. декрет про створення Кримської АРСР тощо. Звісно, такі масові зібрання викликали рішучу протидію силових структур [2, с. 768].

Партійне керівництво УРСР водночас демонструвало цілковиту неготовність чи неспроможність вирішувати кримськотатарське питання. Так, наприклад, упродовж 1965–1967 рр. з 343 клопотань кримських татар

про повернення додому позитивно вирішено було лише 3 (0,87 %) [2, с. 769].

5 вересня 1967 р. вийшов Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про громадян татарської національності, які проживали в Криму”. Там цілком слушно констатували, що після визволення 1944 р. півострова від нацистської окупації факти співпраці з нацистськими окупантами “певної частини татар, які проживали в Криму”, несправедливо екстраполювали на усе кримськотатарське населення регіону, до того ж “в трудове і політичне життя суспільства вступило нове покоління людей” [3, с. 531-532]. Однак у підсумку зазначали, що кримські татари вже “вкоренилися” на території Узбецької та ін. республік, мають всі громадянські права, працюють і обираються на відповідальні пости, для них виходить газета, ведуться радіопередачі тощо [3, с. 532], але про реабілітацію всього народу і задоволення його вимог не йшлося.

У травні 1969 р. завідувач відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР І. С. Слабеев звернувся до П. Т. Тронька з доповідною запискою “Про загрозливий стан з підготовкою рукопису тому «Кримська область»” [4, арк. 108-115]. Він писав, що у поданому обласною редколегією на розгляд нарисі належно “не проаналізований факт зрадництва певної частини татарського населення Криму в роки Великої Вітчизняної війни, яка підтримала фашистських загарбників, пішла до них в услужіння...” . Інформацію пропонував подати так: за двадцять років радянської влади неможливо було цілком ліквідувати велетенські залишки феодальних відносин у середовищі кримських татар, потужного впливу на них “контрреволюційних елементів”, які лише чекали нагоди для відкритого виступу проти радянської адміністрації, розраховуючи використати у власних інтересах й народні маси. Вони сподівалися на допомогу нацистів, які розглядали Крим як плацдарм для наступу на Кавказ й Закавказзя, Малу Азію й далі на Схід. Берлін, із свого боку, спирався на місцеві антирадянські сили – татарські буржуазно-націоналістичні елементи й “реакційне” мусульманське духовенство, які отруїли свідомість “деякої, найбільш відсталого частини населення буржуазно-націоналістичною отрутою”[4, арк. 111]. Отже, депортаційну акцію Кремля 1944 р. зумовила потреба гарантувати радянським військам, що наступали у напрямку Балкан й Центрально-Східної Європи, надійний тил, аби не допустити підступний удар у спину. Тому після визволення

Криму радянська адміністрація повинна була ґрунтовно перевірити місцеве населення, аби виявити й нейтралізувати “зрадницькі елементи”, але через брак часу всі татари були переселені [4, арк. 111-112]. Наприкінці написати про згаданий Указ 1967 р. Вчений вважав, що якщо питання не буде висвітлено радянськими істориками в Кримському томі, то воно “не залишиться поза увагою наших недругів з капіталістичного табору, що подадуть його у ворожому для Радянської країни дусі” [4, арк. 111-112].

10 листопада 1969 р. проблему розглянули на засіданні Головної редколегії ІМІС. Основним доповідачем виступав голова обласної редколегії Леонід Дмитрович Солодовник, секретар Кримського обкому КП України, співдоповідачем – куратор тому, старший науковий співробітник відділу історії міст і сіл Інституту історії АН УРСР Юрій Олексійович Курносів [5, арк. 49, 82-87].

Л. Солодовник висловлювався проти виконання вимог Головної редколегії ІМІС до кримських авторів щодо широкого висвітлення у виданні “проблеми татар, які раніше мешкали у Криму”. Він пропонував обмежитися лаконічною згадкою у вступному обласному нарисі [5, арк. 83] і був принципово проти пояснення причини переходу татар на бік німецьких окупантів. Він вважав за недоцільне збуджувати цю тему взагалі, тому що “... ми по цілому ряду моментів опинилися у скрутному становищі, коли татари почали переселятися до Криму” [5, арк. 83].

Куратор тому від відділу історії міст і сіл Ю. О. Курносів натомість вважав, що “татар треба показати”, і це принципове питання [5, арк. 83]. Такої позиції дотримувався і І. С. Слабеев.

На засіданні питання як належить презентувати у Кримському томі “татарське питання”, особливо щодо подій 1941–1944 рр., не змогли узгодити. 27 грудня 1970 р. Головна редколегія ІМІС спрямувала відповідне звернення щодо методичної допомоги до керівників академічних Інститутів історії у Києві й Москві (відповідно до акад. АН УРСР А. Д. Скаби та члена-кор. АН СРСР П. В. Волобуєва [6, арк. 3]).

У вересні 1971 р. Ю. О. Курносів письмово звернувся до П. Тронька з проханням з’ясувати у П. В. Волобуєва, який перебував тоді у Києві, чи варто у томі висвітлювати трудові і військові подвиги осіб кримськотатарської національності, навіть удостоєних високих звань Героїв, чи взагалі уникати їх згадувати [11, арк. 167].

Рукопис Кримського тому ІМІС знову обговорювали у відділі історії міст і сіл УРСР Інституту історії 17 лютого 1972 р. Відповідальний секретар облредколегії І. П. Кондранов повідомив, що автори вступної статті про область нарешті отримали із Москви рекомендації стосовно “висвітлення ролі кримських татар у роки Великої Вітчизняної війни” і разом з обласною редколегією доопрацьовували тексти нарисів відповідно до отриманих зауважень.

Обговорюючи історико-економічний нарис про Крим (автори М. М. Максименко та Г. Н. Губенко), Ю. О. Курносов відзначив велетенський прогрес авторів у висвітленні окремих моментів, щоправда, через збільшення обсягу. Акцентував він і на кримсько-татарській проблемі 1941–1944 рр., закликавши висвітлити її у звичному кліше тогочасної радянської історико-пропагандистської риторики: “Й, нарешті, третя проблема – татарська: слід показати співробітництво татар з фашистами, їхню [кримських татар] жорстокість у період Великої Вітчизняної війни, обґрунтувати їхнє виселення з Криму” [7, арк. 12].

За підсумками обговорення приблизно половину нарисів передали на редагування, решту (в т.ч. й вступний) повернули на доопрацювання. Обласна редколегія зобов’язувалася повернути виправлені тексти для повторного обговорення у серпні 1972 р. [7, арк. 12].

Однак лише у третьому кварталі 1973 р. рукопис тому “Кримська область” нарешті передали на редагування до редакції ІМІС УРЕ. 6 грудня 1973 р. том було підписано до друку. Його наклад у 15 тис. прим. вийшов друком у січні 1974 р. українською мовою [8].

Історико-економічний нарис “Кримська область” є вступною частиною Кримського тому ІМІС [9], де, з огляду на рекомендації з Москви (Інституту історії СРСР) й Києва (секретаря ЦК КПУ з ідеології В. Маланчука), кримських татар показали у достатньо непривабливому вигляді: “Здійснювати політику грабежу і розбою, терору і насильства над радянськими людьми гітлерівцям допомагали татарські буржуазні націоналісти. Вони створювали у ряді міст і районних центрів Криму мусульманські комітети. За вказівкою гітлерівського командування члени цих комітетів об’їжджали татарські населені пункти, проводячи антирадянську агітацію та вербуючи на службу до фашистів антирадянські елементи. У ряді сіл [...] на службу німецько-фашистським окупантам стали сформовані ними з татарських націоналістів озброєні

роти «самооборони», батальйони і каральні загони. Навчали їх гітлерівські інструктори. Окремі загони татарських буржуазних націоналістів вже в лютому 1942 р. брали активну участь у боях проти Червоної армії на Керченському півострові, гітлерівське командування використовувало їх і на севастопольській ділянці фронту» [9, арк. 60]. Зазначалося, що вони знищували радянських людей. “Весною 1944 р., після визволення Криму від фашистських загарбників, в умовах продовження війни, татари, які проживали в Криму, були переселені в інші райони країни. Факти активного співробітництва з німецькими загарбниками певної частини татар були необґрунтовано віднесені до всього татарського населення Криму. Ці звинувачення знято Указом Президії Верховної Ради СРСР від 5 вересня 1967 р.” Далі йде інформація про “укорінення”, громадянські права та рівноправ’я татар з іншими національностями СРСР тощо згідно з текстом Указу [9, арк. 60].

Отже, фактично навіть за часів брежнєвської адміністрації (час виходу друком тому) побутував принцип збірної відповідальності, застосований до всього кримськотатарського народу.

Щодо запитання Ю. Курносова чи писати про вибраних кримських татар у позитивному контексті як героїв війни, то у тексті неодноразово йдеться про двічі Героя Радянського Союзу, льотчика Амет-Хана Султана [9, с. 65, 67, 70]. На с. 67 вміщено його фото. У нарисі про м. Алупка, звідки він родом, описано його бойові подвиги [10, с. 729], але відсутні згадки про те, що він кримський татарин і про його зусилля, спрямовані на реабілітацію свого народу і повернення його на історичну батьківщину.

Література:

1. ЦДАГО України. Ф. 1. Оп. 6. Спр. 3457.
2. Крим в умовах суспільно-політичних трансформацій (1940-2015) : зб. док. та матеріалів / упоряд.: О. Г. Бажан та ін. ; відп. ред. В. А. Смолій. Київ : Інститут історії НАН України, 2016. 1090 с.
3. Указ Президії Верховної Ради СРСР “Про громадян татарської національності, які проживали в Криму”, 5 вересня 1967 р. *Відомості Верховної Ради Союзу Радянських Соціалістичних Республік*. 1967. № 38.
4. ЦДАВО України (Центральний державний архів вищих органів влади та управління України). Ф. 14. Оп. 2. Спр. 2192.
5. ЦДАВО України. Ф. 4633. Оп. 1. Спр. 28.
6. ЦДАВО України. Ф. 4633. Оп. 1. Спр. 37.

7. ЦДАВО України. Ф. 4633. Оп. 2. Спр. 41.
8. Історія міст і сіл Української РСР: В 26 т. Київ : Головна ред. УРЕ АН УРСР, 1974. Кримська область / Редкол. тому: Л. Д. Солодовник (голова) та ін. 802 с.
9. Максименко М. М., Губенко Г. Н. Кримська область. *Історія міст і сіл Української РСР*: В 26 т. Київ, 1974. Кримська область.
10. Царин А. П., Широков В. О. Алушка. *Історія міст і сіл Української РСР*: В 26 т. Київ, 1974. Кримська область.
11. ЦДАВО України. Ф. 4633. Оп. 2. Спр. 28.

Науковий керівник: Рубльов Олександр Сергійович, доктор історичних наук, професор

ЖІНОЧИЙ ЧИННИК В РОКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1789–1795 рр.)

Постоєнко Віталіна Сергіївна

студентка, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

Жіночий рух суттєво активізувався у Франції під час революції кінця XVIII ст. У зв'язку із цим фактом виявилось кілька питань, на котрі я буду намагатися відповісти. Нами буде розглянуто які причини, стали вирішальними для формування їхнього руху, передумови цього явища, також потребує розгляду питання чим були виступи жінок часів Французької революції – жіночим рухом – тобто різними формами політичної та суспільної активності жінок, чи фемінізмом – рухом жінок за рівність із чоловіками у політичному та громадянському відношенні.

Причини, які залишили відбиток на зародженні жіночого руху, можна розділити на дві великі групи: економічні та ідеологічні. Важко виділити якусь одну, яка так вплинула на формування. Більше за все, що сукупність цих фактів і привела до незадоволеності жінок своїм положенням у суспільстві [3, 170–171].

Завдяки впливу просвітницьких ідей жінки Франції напередодні революції ставали більш вільними членами суспільства: ставали учасницями чоловічих клубів, вони брали участь у зборах франк-масонів [4].

Жінки прагнуть до більш широких можливостей для розвитку та реалізації своєї особистості. Це прагнення поєдналось із важливою ідеєю тієї епохи – ідеєю соціальної справедливості. [3, 172]. Таким чином, на початку революції жінки всіх станів активно брали участь у суспільному житті, але їм потрібно було законодавче закріплення їхніх прав. Особливо цього прагнули жінки третього стану, які фактично не мали реальних можливостей вести активне життя, але володіючи великим бажанням змінити дійсне положення певних речей, вони стали основною силою жіночого руху в революційну епоху [3, 174].

Французька революція з її політичним радикалізмом стала своєрідною лабораторією нових ідей, з якої не були виключені жінки та

їхня самореалізація. Жінки були активними учасницями рухів і повстань, вони беруть участь у формуванні публічного простору. Займалися жінки-активістки новими політичними практиками, брали участь у засіданнях і клубів та сприяли патріотичним мобілізаціям [6, 2].

Численна кількість жінок різних соціальних верст брала участь у конфліктах революції, принаймі до 1795 року. Потрібно розрізнати два факти: жіночу та феміністичну практику. З одного боку, колективна і масова участь жінок у досягненні загальних цілей революції; з іншого боку – феміністичний рух, доктринний та активний, метою якого була рівність соціального статусу чоловіків та жінок. Цей другий рух був чисельно слабкішим на відміну від першого; тим не менш він має величезне історичне значення, оскільки разом із цим рухом можна було спостерігати зародження сучасного фемінізму.

У 1789–1790 рр. фемінізм та революція не виглядали відкрито суперечливими. Участь жінок у політичному житті часто віталася. З 1791 року Конституційний та законодавчий вибір революції кидає виклик фемінізму. Пропаганда зачіпала і водночас послаблювалася, так як політичні дії жінок мали тенденцію до більш жорсткої організації. Але восени 1793 р. заборона на проведення жіночих клубів забрала їхнє право на організацію, усі акції феміністського типу були засуджені [5, 341–342].

Жіночі політичні спільноти домагалися рівних із чоловіками громадянських та політичних прав. Перш за все їхні виступи були направлені проти Конституції 1791 року, яка розділила всіх громадян на активних та пасивних і віднесла жінок до другої категорії, позбавивши їх тим самим права обирати і бути обраними. Вони вимагали перегляд статей Конституції і допуск до виборчих прав нарівні із чоловічою статтю [3, 180–181].

Французьке жіноцтво в цей час активно апелювало до цих обмежень: «Хіба ще не настав час, щоб і серед нас, жінок, почалася революція? Хіба ми ніколи не візьмемо участі в створенні суспільства?» – було сказано жіночою стороною. Цього ж року Олімпія де Гуж випустила своєрідну Декларацію прав жінки і громадянки, де вказувала: «Жінка народжена вільною і по праву рівноправна з чоловіком!» Мета кожного законодавчого та громадського органу полягає в охороні прав обох статей: свободи, прогресу, безпеки і протидії гніту. Із сукупності чоловіків і жінок складається нація, на якій зосереджується держава; законодавство

повинно бути вираженням волі цієї сукупності. Тому громадянки повинні так само, як і всі громадяни особисто, або через обраних представників, брати участь в роботі законодавства. Воно повинно бути однаковим для всіх. Жінка може йти на ешафот, вона повинна мати однакове право йти і на трибуну. Але права жінок повинні служити на благо всім, а не тільки до вигоди її власної статі. Жінка, як і чоловік, сприяє накопиченню державного майна, вона має однакове право вимагати звіту про управління цим майном. Конституція недійсна, якщо над її створенням не працювала більшість всіх індивідуумів, з яких складається нація». Цей документ рішуче заявив про права жінок бути рівноправними учасницями суспільного та політичного життя країни [1].

«Спільнота Подруг істини» в Парижі 1 квітня 1792 р. провела демонстрацію членів товариства та звернулася до Національних зборів із вимогами: моральне та національне виховання для дівчат; юридично установлене розлучення; жінки ставали повнолітніми лише у 21 рік; як для чоловіків, так і для жінок політична свобода і повна рівність прав. Із аналогічними потребами в петиціях і памфлетах до правлячої верхівки зверталися «Подруги Свободи» із Бордо, «Подруги Свободи і Рівності» із Сен-Жюньєна [3, 180–181].

Політичні клуби не прийняли жінок у члени клубу, але вони мали право відвідувати збори клубів. Соціальний гурток «Братське суспільство патріотів обох статей», численні патріотичні товариства, секційні збори і комітети часто брали жінок в членство. Актриса Клер Лакомб в 1793 р. організувала «Товариство революційних республіканок», члени якого вимагали право служити в Національній Гвардії і армії.

Однак з радикалізацією революції якобінці, керовані Максиміліаном Робесп'єром, проводили суворі заходи щодо участі жінок у революції. Декретом 24 лютого 1793 всі жінки працездатного віку були мобілізовані шити одяг для солдатів і служити в лікарнях. Уряд закрити всі жіночі політичні клуби в кінці жовтня 1793 року. Для якобінців жінки мали право тільки народити і виховувати патріотів і патріоток та працювати на благо республіки.

Жінки також взяли масову участь в антиреволюційних і контрреволюційних рухах. Антиреволюційні рухи перетворилися у відкрито контрреволюційні особливо з початком березня 1793 року, коли відбулося католицьке і роялістське Вандейське повстання.

Республіканські армії проводили жорстоке упокорення Вандея. За підрахунками істориків, 250,000 повстанців, жінок і дітей були вбиті арміями в 1793–1794 роках [2].

Отже, можна відмітити, що причини жіночого руху варто шукати в змінах соціального статусу жінки, які відбувалися в результаті розвитку нових виробничих відносин. Перший прояв жіночого руху – це домагання на освіту та закріплення політичних прав. Під час панування Директорії жіночий рух періоду революції (до 1795 р.) відрізнявся великою неоднорідністю. Серед революційного руху визначеністю вимог виділялося лише його феміністичне крило, яке вперше озвучило питання про право жінок брати участь у політичному житті країни.

Література:

1. Адлер Эмма Знаменитые женщины Французской революции: 1789–1795 гг. / Эмма Адлер. – М.: Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1907. – 303 с. [Режим доступа до ресурсу] <http://istmat.info/node/37743>
2. Тони Р. РОЛЬ ЖЕНЩИН ВО ФРАНЦУЗСКОЙ И РУССКОЙ РЕВОЛЮЦИЯХ [Електронний ресурс] / Рокки Тони // От Февраля к Октябрю: распад российского государства и общества. – 2017. – Режим доступа до ресурсу: <https://iarex.ru/articles/54082.html>.
3. Королева Т. В. Женское движение в годы Великой Французской революции / Т. В. Королева. // Гендерная История. – с. 170–186 [Режим доступа до ресурсу] <https://cyberleninka.ru/article/n/zhenskoe-dvizhenie-v-gody-velikoy-frantsuzskoy-revoljutsii/viewer>
4. Щепкина Е. Н. Женское движение в годы Французской революции / Е. Н. Щепкина. – Петербург: Первая государственная типография, 1921. [Режим доступа до ресурсу] <http://istmat.info/node/37746>
5. Louis DEVANCE LE FEMINISME PENDANT LA REVOLUTION FRANÇAISE / DEVANCE Louis. – 1977. – №. 229. – pp. 341-376. [Режим доступа до ресурсу] https://www.jstor.org/stable/41915922?read-now=1&seq=1#page_scan_tab_contents

6. Jacques Guilhaumou, Martine Lapied L'action politique des femmes pendant la Révolution française / Guilhaumou Jacques, Lapied Martine. – 2010. – pp.208–246, [Режим доступу до ресурсу] <https://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00494461/document>

Науковий керівник: Кіреєва Вікторія Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент, Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

«ШЛЯХ НЕВІЛЬНИКІВ» - ПРОЕКТ ВСЕСВІТНЬОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ (ЮНВТО)

Шкорупінська Анна Олексіївна

студентка 2 курсу магістратури, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Всесвітня туристична організація (ЮНВТО) – спеціалізована міжурядова установа системи ООН, яка займається поширенням відповідального, сталого та загальнодоступного туризму [4, с. 524-534]. А регіональні представники ЮНВТО проводять прямі акції, спрямовані на зміцнення і підтримку діяльності національних туристичних адміністрацій [2]. ЮНВТО виконує спеціальні проекти з метою просування туризму в групах країн-членів Організації. Одним з таких проектів є «Шлях невольників», що реалізується спільно з ЮНЕСКО [5]. Цей проект було розпочато в 1994 році. Культурно-просвітницька робота навколо проекту покликана зобразити сторінки історії, пов'язані з трансатлантичною работоргівлею, що допоможе подолати прогалини в знаннях щодо розуміння наслідків работоргівлі. В цілому проект спрямований на стимулювання туризму в західноафриканських країнах, реставрацію історичних та культурних пам'яток, створення освітніх програм, проведення спільних рекламних кампаній [3, с. 88].

Гаванська Декларація про програму культурного туризму: «Шлях невольників» укладалася в Гавані, на Кубі, з 18 по 22 листопада 1996 року в рамках Міжнародної конференції з питань культурного туризму в Латинській Америці та Карибському басейні, яка проходила під егідою

ЮНЕСКО та ЮНВТО [5]. Даним документом країни-учасниці й міжнародні та регіональні установи висловили готовність перетворити історичний шлях рабів на історичний туристичний маршрут, який збагатить життя мешканців Африки, Америки та Карибського басейну. Ця програма культурного туризму базується на Проекті ЮНЕСКО «Шлях невольників», міжнародному науковому проекті, розпочатому на конференції в Ойді, Беніні, у вересні 1994 року. Проект ЮНЕСКО спрямований на вивчення мотивацій та методів трансатлантичної работоргівлі та рабовласництва, а також культурних взаємодій, що виникають між континентами, островами та регіонами, залученими до цього процесу, жертвами якого стали мільйони африканців. У всіх своїх ініціативах програма культурного туризму поважає місцеві звичаї та соціальні цінності, надає значення історичній, культурній та природній спадщині в етичному контексті, а також підвищує рівень проявів національної культури та самобутності [1, с. 83-93].

Проект «Шлях невольників» покликаний висвітлити такі явища як рабство і работоргівля, що торкнулися усіх континентів та спричинили великі потрясіння, які й сформували сучасне суспільство. Отже, даний проект, вивчаючи причини, способи та наслідки рабства і работоргівлі, прагне покращити розуміння історії, спадщини цього явища та сприяє визнанню та відновленню діалогу між Африкою, Америкою та Карибським басейном, з метою розширення взаємних знань не лише на академічному рівні, але й серед народів, пов'язаних зв'язками спільної історії та культури.

Література:

1. Барчукова, Н. С. Всемирная туристская организация – центр международного сотрудничества // Международное сотрудничество государств в области туризма / Н. С. Барчукова. М., 1986. С. 83–93.
2. Борисов, К. Г. Всемирная туристская организация (ВТО) / К. Г. Борисов // Международный туризм и право : учеб. пособие / К. Г.
3. Вердиев Р. В. Особенности и направления развития туристских услуг. М.: ИНФРА. М, 2003. С. 88.
4. Грушова А. Т. Всесвітня туристична організація // Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. / Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004, Т.1, С. 524–534.

5. Havana Declaration on the Cultural Tourism Programme: «The Slave Route» / UNWTO Declarations, volume 6, number 5, UNWTO, Madrid / URL:<https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/unwtodeclarations.1996.06.05> (last access: 01.03.2021).

Науковий керівник: Пількевич Вікторія Олександрівна, кандидат історичних наук, доцент, Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЗМІСТ

Теорія держави і права. Філософія права

Maksurov Alexey Anatolevich FUNCTIONAL CHARACTERISTICS OF THE COORDINATION NORMS AND INSTITUTIONS OF THE EUROPEAN COUNTRIES: GENERAL APPROACH.....3

Станько Ірина Ярославівна ОКРЕМІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ ПРИНЦИПІВ ТА НОРМ ПРАВА В ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ УКРАЇНИ.....5

Конституційне право. Конституційне процесуальне право. Адміністративне право. Адміністративне процесуальне право. Митне та податкове право. Міжнародне право. Муніципальне право

Овсянникова Інесса Михайлівна ДЕЯКІ ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «СУДОВО-ЕКСПЕРТНА ДІЯЛЬНІСТЬ».....22

Цивільне та сімейне право. Цивільне процесуальне право. Комерційне право. Житлове право. Зобов'язальне право. Міжнародне приватне право. Трудове право та право соціального забезпечення

Козуб Ірина Георгіївна, Боднарук Микола Іванович РОБОТОДАВЕЦЬ ЯК ОДИН ІЗ СУБ'ЄКТІВ ТРУДОВИХ ПРАВОВІДНОСИН.....25

Кримінальне право. Кримінальне процесуальне право. Криміналістика. Кримінологія. Кримінально-виконавче право. Медичне право. Судові та правоохоронні органи. Адвокатура

Поплавська Аліна Вікторівна ДЕЯКІ ПИТАННЯ ПОНЯТТЯ ПІДТРИМАННЯ ПУБЛІЧНОГО ОБВИНУВАЧЕННЯ В СУДІ.....29

Смирнов Максим Іванович ПОРЯДОК ТИМЧАСОВОЇ ПЕРЕДАЧІ ОСОБИ, ЯКА ТРИМАЄТЬСЯ ПІД ВАРТОЮ АБО ВІДБУВАЄ ПОКАРАННЯ НА ТЕРИТОРІЇ ІНОЗЕМНОЇ ДЕРЖАВИ.....34

Господарське право. Господарське процесуальне право. Екологічне право. Земельне право. Аграрне право. Фінансове право. Банківське право

Костеленко Валерія Миколаївна ПРОБЛЕМИ АГРАРНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА ШЛЯХИ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ.....38

Історія держави і права. Історія політичних і правових вчень

Ковальський Олег Володимирович, Ухач Василь Зіновійович СУДОВА СИСТЕМА ГЕТЬМАНЩИНИ В ДРУГІЙ ПОЛ. XVII СТ. – НА ПОЧ. XVIII СТ.....42

Історія становлення української державності

Постоєнко Віталіна Сергіївна НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ НА ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК НАДДНІПРЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (НА ПРИКЛАДІ ЧЕРКАСЬКОГО ПОВІТУ КИЇВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ).....48

Русенко Святослав Ярославович УМОВИ ПРОХОДЖЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНЦЯМИ В ПЕРІОД ПАНУВАННЯ ПОЛЬЩІ НА ЗАХІДНИХ ЗЕМЛЯХ УКРАЇНИ В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД ДВАДЦЯТОГО СТОЛІТТЯ.....53

Черняхівська Олена Михайлівна ПРОБЛЕМИ ВИСВІТЛЕННЯ ДЕПОРТАЦІЇ КРИМСЬКИХ ТАТАР (1944) У КОНТЕКСТІ СТВОРЕННЯ КРИМСЬКОГО ТОМУ ЕНЦИКЛОПЕДИЧНОГО ВИДАННЯ “ІСТОРІЯ МІСТ І СІЛ УКРАЇНСЬКОЇ РСР” У 26-ти ТОМАХ.....64

Історія країн світу та міжнародні відносини

Постоєнко Віталіна Сергіївна ЖІНОЧИЙ ЧИННИК В РОКИ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1789–1795 pp.).....70

Шкорупінська Анна Олексіївна «ШЛЯХ НЕВІЛЬНИКІВ» - ПРОЕКТ ВСЕСВІТНЬОЇ ТУРИСТИЧНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ (ЮНВТО).....74

Підписано до друку 22.03.2021
Формат 60x84/16. Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов.-друк. арк. 4,5. Обл.-вид. Арк 4,95.
Тираж 80 прим.

Громадська організація «Наукова спільнота»
46027, Україна, м. Тернопіль, вул. Загребельна, 23
Ідентифікаційний код 41522543
тел. +380979074970
E-mail: rusenkos@ukr.net

Віддруковано ФО-П Шпак В.Б.
Свідоцтво про державну реєстрацію № 073743
СПП № 465644
Тел. 097 299 38 99
E-mail: tooums@ukr.net

